

RAD ZATVORENIKA U FAZI ADAPTACIJE NA ZATVORSKE UVJETE U HRVATSKOJ KAZNIONICI

Slobodan Uzelac

Vlada Republike Hrvatske

Vladimira Žakman- Ban

Odsjek za kriminologiju

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Sveučilište u Zagrebu

Ranka Farkaš

Zatvor u Požegi

SAŽETAK

Adaptacija na zatvorske uvjete nužna je pretpostavka i prva faza uspješnog penološkog tretmana. U ovom su radu osvijetljeni sljedeći elementi: rad na radnome mjestu, djelatnosti u Kaznionici kojima pripadaju radna mjesta na kojima je zatvorenik radio, položaj u procesu rada, radni učinak, „škart“, odnos zatvorenika prema stroju, alatu, opremi i sl., odnos zatvorenika prema ostalim zatvorenicima na radnome mjestu te odnos zatvorenika prema nadređenoj osobi u procesu rad.

Istraživanje polazi od hipoteze prema kojoj je uspješnost zatvorenikalca u radu u fazi prilagodbe na zatvorske uvjete pridonosi ukupnoj uspješnosti penološkog tretmana.

Provedeno je tromjesečno praćenje prilagodbe na izvršavanje zatvorske kazne u segmentu rada na 293 osuđene osobe obaju spolova koje su otpočele izdražavati zatvorsku kaznu u Kaznionici u Požegi. Obuhvaćeni su zatvorenici i zatvorenice u životnoj dobi od 17 do 74 godine čije je izdržavanje kazne započelo u razdoblju od 1. veljače 2003. do 1. travnja 2005. godine. Među njima je i 48 zatvorenika koji su u vrijeme počinjenja kaznenog djela bili maloljetnici pa su kao takvi i tretirani u kaznionici.

Uspješnost je procjenjivana od strane stručnih djelatnika penalne institucije, temeljem službene dokumentacije u tri vremenske točke: nakon 30 dana od prijema, nakon 60 dana od prijema te nakon 90 dana od prijema.

Relacije između uspješnosti ukupne adaptacije na zatvorske uvjete i adaptacije na rad analizirane su putem hi-kvadrat testa uz vjerojatnost od 95%. Rezultati istraživanja nedvojbeno upućuju na činjenicu da je značajnost radnog osposobljavanja zatvoreničke populacije detereminirana i objektivnim mogućnostima penalnih institucija, iako je osposobljavanje za rad jedna od temeljnih pretpostavki njihovog uključivanja na život na slobodi. Također, valja težiti što potpunijoj individualizaciji, a za njeno je stvarno provođenje najvažnije obogaćivanje tretmana sa što većim brojem sveobuhvatnih i različitih programa pa tako i radnih. Uostalom, za to se zalaže i hrvatski zakonodavac.

Ključne riječi: rad, zatvorenici, adaptacija

UVOD

Značaj rada u penološkom tretmanu

Radna aktivnost zatvorenika u hrvatskom penalnom sustavu pravno je utemeljena kako na našim ustavnim i ostalim relevantnim zakonskim rješenjima, tako i na međunarodnim propisima koje je ratificirala Republika Hrvatska.

Standardna minimalna pravila UN-a reguliraju pitanje rada u zatvoru na način da:

- rad ne smije imati ponižavajući karakter,
- rad mora biti koristan,

- rad treba sačuvati ili povećati sposobnost zatvorenika,
- osigurati stručno obrazovanje,
- organizacija rada treba biti što sličnija uvjetima na slobodi,
- ciljevi rehabilitacije ne smiju biti podređeni koristi,
- potrebno je poduzeti odgovarajuće mjere opreza,
- maksimalan broj radnih sati treba biti određen zakonom, a
- rad mora biti pravilno nagrađen.

U Ustavu RH jamči se pravo na rad (čl.54.) te se zabranjuje prisilni i obvezatni rad (čl. 23.st.2.). Dakle, već iz ustavnih rješenja proizlazi da je unutar penalnih institucija rad zatvorenika njihovo pravo a nikako ne smije biti prisila. Prema Zakonu o izvršavanju kazne zatvora zatvoreniku se omogućava rad, u skladu s mogućnostima ustanove, ali i s obzirom na njegove zdravstvene sposobnosti i stečena znanja odnosno vještine. Što se tiče zdravstvenih sposobnosti uzima se u obzir i liječničko mišljenje. Zatvorenika se potiče na rad radi održavanja postojećih i stjecanja novih znanja i vještina (čl 80.st.2. ZIKZ-a). Pri tome nije potrebno naglašavati rehabilitacijsku vrijednost rada jer su izobrazba i rad uvijek bili neprikosnoveni u procesu penološkog tretmana odnosno rehabilitacije, a u cilju socijalnog uključivanja počinitelja kaznenih djela koji su izdržali zatvorsku kaznu (Žakman Ban, 1996). Organizacija i način rada moraju biti što sličniji organizaciji i načinu rada na slobodi. Na taj je način moguće i ostvariti svrhu izvršavanja kazne zatvora koja, između ostaloga, uz čovječno postupanje i poštivanje dostojanstva zatvorenika, podrazumijeva i njegovo osposobljavanje za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima (čl.2.ZIKZ-a).

Bitna novina koja je i stečevina kaznene i izvršne pravne reforme nakon 90-tih godina jest da se zatvorenika može zaposliti na poslovima unutar kaznionice, odnosno zatvora ili kod drugog poslodavca izvan kaznionice odnosno zatvora. Za potonje su, naravno potrebne i neke objektivne pravne pretpostavke (kao primjer navedimo kratkotrajnu kaznu zavora). Ovim se rješenjima znatno poboljšao položaj zatvorenika, pa i na način da dolaskom u penalnu instituciju ne prekidaju radni kontinuitet u svojoj struci, ako je to moguće. Dapače, uz dopuštenje suca izvršenja, a na temelju ugovora o radu između poslodavca i kaznionice i pod uvjetom da im nije izrečena zabrana obavljanja zvanja, djelatnosti ili dužnosti, zatvorenici mogu odlaziti na rad vanjskom poslodavcu. Osuđene osobe se štite i na način da su osigurane od nezgoda na poslu i profesionalnih oboljenja. Valja naglasiti da postizanje financijske dobiti od zatvorenikova rada ni u kom slučaju ne smije biti na štetu ostvarivanja svrhe izvršavanja kazne zatvora odnosno njegove «tretmanske dobiti». Također, radno vrijeme zatvorenika određuje se prema općim propisima, a prekovremeni rad nije dopušten. Dnevni odmor, tjedni odmor, stanke određuju se prema općim propisima, a godišnji odmor može trajati od 18 do 30 radnih dana u zavisnosti od trajanja kazne i radnog mjesta.

Od naknade za rad zatvorenik koji nije po drugoj osnovi osiguran može uplaćivati doprinose za mirovinsko invalidsko osiguranje, a 30% se odvaja kao obvezatna ušteđevina, dok ostalim dijelom naknade osuđena osoba slobodno raspolaže u skladu sa zakonom i podzakonskim aktima.

Zaštita prava zatvorenika daje se iščitati i iz zakonskih rješenja koji nalažu da se zatvorenicima bez prihoda, a starijim od 65 godina ili trajno radno nesposobnima ili nezaposlenima bez svoje krivnje dulje od 3 mjeseca, neprekidno osigurava novčana pomoć na teret državnog proračuna. U penološkom rehabilitacijskom smislu važna je i odredba kojom se regulira da će penalna institucija na zatvorenikom zahtjev izdati potvrdu o radnom mjestu i duljini rada tijekom izvršavanja zatvorske kazne.

Prema nekim izvorima iz prakse, 2003. godine u hrvatskim penalnim institucijama dragovoljno je radilo u prosjeku oko 60% zatvorenika.

Osim toga, zatvorenicima se mora osigurati rad kao dio terapije nužne za njihovu penološku rehabilitaciju, odnosno socijalnu inkluziju, osobito kada se radi o bivšim ovisnicima. Nažalost, predstavnici zatvorskog sustava upozoravaju da su mogućnosti zapošljavanja zatvorenika unutar kaznionica vrlo male i ograničene

Na poslijetku, valja napomenuti da u različitim debatama koje se vode na internet stranicama odnosno u sredstvima javnog priopćavanja, relativno najveći broj građana smatra da je rad zatvorenika apsolutno poželjan, pa i obvezatan

Nužno je razmotriti i povijesno motrište kazne oduzimanja slobode odnosno rada kao integralnog dijela izvršavanja kazne zatvora. Povijest zatvora od svojih najranijih oblika, pa ponegdje sve do danas, predstavlja ujedno i jednu osebujnu povijest ropskog iskorištavanja ne samo ljudskog rada, već i samoga ljudskog bića; «zatvorenik je rob društva». Od najstarijih formi prisilnoga rada preko kažnjeničkih kolonija od 17. do 19. stoljeća, pa se sve do logora za «preodgoj radom» i zloglasnoga «arbeit macht frei» 20-tog stoljeća, «zveket lanaca i okova odzvanja Europom pri čemu se položaj kažnjeničkih robova nije uistinu mnogo razlikovao od položaja grčkoga, rimskog ili bilo kojega roba staroga vijeka» (Hentig,1954.; prema Cvitanović, 1999). Primjerice, i u poznatim zavodima koji se smatraju začetkom suvremene kazne zatvora kada je 1552. godine ustanovljen Bridewell (...za nemirnu čeljad i naručitelje poretka, a i za zdrave prosjake i skitnice, te 1595. godine u Amsterdamu ustanova «Rastphuis» ...za prosjake i ljude neurednog života)

i nešto kasnije «Spinhuis», (slična ustanova namijenjena ženskoj populaciji), inzistira se na «radnoj terapiji», nastojeći pri tom odgojno utjecati na vrlo heterogenu zavodsku populaciju. Nešto kasnije, krajem 17. i početkom 18. stoljeća, dolazi do jasnije diferencijacije između tzv. kaznenih zavoda i tzv. popravnih domova. Tada Papa Kliment XI. organizira „nešto“ što bi se uvjetno moglo nazvati pretečom zavoda za izdržavanje kazne slobode za osobe s pravomoćnom presudom, ali i tu se rad tretira na sličan način. Uočava se i da je institucija kazne prisilnoga javnog rada prvotno inspirirana isključivo generalno preventivnom idejom zastrašivanja. U tom smislu prisilni se rad proglašava djelotvornijim te istodobno blažim instrumentom u odnosu na kapitalnu kaznu. Ova varijanta kazne sadrži i značajne specijalno preventivne sadržaje jer, kako kazuje već gore citirani autor, «...ti radovi uklanjaju mogućnost da osuđenici počine nova kaznena djela“ i „...ne uklanjaju moguću nadu da se društvu vrati koristan i ispravan građanin“.

Edukativnu ulogu i karakter osuđeničkog rada u svezi s modernom organizacijom zatvora te pitanje karaktera i uloge osuđeničkog rada kao penološki problem ističe i Mladenović- Kupčević (1981. str 153). Autorica smatra da je karakter rada zatvorenika imao «prilično dugu i bogatu evoluciju te prošao kroz tri osnovne faze: rad kao kazna, rad kao dopunski element kazne i rad kao sredstvo u procesu resocijalizacije osuđenih osoba“. U relativno starijoj penološkoj literaturi radu se dodjeljuje čak i «ključna» funkcija u osposobljavanju osuđenika za vođenje socijalno usklađenog života, pa se tako upotrebljava i termin „socijalizacija radom“ (Milutinović, 1981).

Za nekoliko posljednjih desetljeća ovoga stoljeća su tipični i iskoraci prema tzv. alternativnim sankcijama koje su osmišljene kao zamjena za kaznu zatvora, a za temu ovoga rada naročito je važno istaknuti da je ovim sankcijama imanentan i sustav otpuštanja na posao kojim se osuđenoj osobi omogućava rad izvan zatvora, te društveno korisni rad. Osuđenoj se osobi, uz njen pristanak, oduzima dio slobodnog vremena da bi radila neke poslove u korist zajednice, (u Hrvatskoj rad za opće dobro na slobodi). U ovom kontekstu može se spomenuti i sustav tzv. restorativne pravde koji se u najširem smislu određuje kao ograničavanje uloge, odnosno monopola države u reagiranju na kriminalitet i prenošenje moći na one koji su uključeni u konflikt nastao kaznenim djelom, (Morris i Maxwell, 2001:272; prema Lemonne, 2003). Za problematiku rada u penologiji važno je i definiranje restorativne

pravde kao procesa, ishoda ili skupa principa. Tako pojedini autori stavljaju naglasak na restorativnu pravdu kao ishod, odnosno naknadu štete i popravljivanje odnosa narušenog kaznenim djelom (Walgrave i Bazemore, 1999; prema Hagemann, 2003:222).

U pravu je Knežević (2008) kada ističe da je rad tradicionalno povezan sa zatvorom i to, kao što smo već iznijeli, «od njegovih samih početaka najčešće kao dodatna poteškoća koja bi snašla zatvorenika. Autor tako navodi kaznu deportacije koja je u biti bila utemeljena i vođena na teškom prisilnom radu zatvorenika- deportiraca. Kaznu deportacije provodile su sve kolonizatorske zemlje (primjerice, Engleska, Portugal, Nizozemska, Danska, Italija, Francuska, Rusija). Dapače, ova je sankcija u Engleskoj ukinuta tek 1857. godine, a zatvorenici su nakon toga korišteni za prisilni rad na teritoriju Engleske (Milutinović, 1988:17).

Lyons (2003, prema Knežević 2008) navodi da su zatvorenici i u bližoj prošlosti vrlo često korišteni za najteže javne radove (primjerice, negdje oko 1919. godine u Floridi su radili na izgradnji autoceste međusobno vezani dugim lancima). Takvih je primjera izuzetno puno i u nas poslije II. Svjetskog rata naročito kada su u pitanju bili politički zatvorenici i ratni zarobljenici.

Citirani autor je mišljenja u suvremenim sustavima izvršavanja kazni položaj rada zatvorenika nije nedvosmisleno definiran; na nj se gleda uglavnom kao na tzv. okupacijsku terapiju, potom kroz prizmu mogućnosti zapošljavanja po izdržanoj kazni, kao sredstvo održavanja radnih sposobnosti zatvorenika, te i kao mogućnost unaprjeđenja materijalne baze zatvora. Zatvorenički rad kao okupacijska terapija «u svojoj suštini je punitivan» jer mu je nakana samo u tome da intenzivno angažira zatvorenika i tako osigura relativno mirni život u penalnim institucijama. Zatvorenički rad kao mogućnost zapošljavanja po izdržanoj kazni vrlo je česti argument za uvođenje i organiziranje rada zatvorenika u općoj penološkoj praksi. Jedan od najvećih problema izvršavanja kazne zatvora predstavlja i održavanje radnih sposobnosti zatvorenika. Naime, autor ispravno ističe da «u mnogim sustavima izvršenja kazne, tek mali dio zatvorenika ima mogućnosti raditi i tako uz pomoć redovite radne aktivnosti održavati svoje radne sposobnosti». Zatvorenički rad u smislu snižavanja troškova zatvorskog sustava u penologiji se relativno najmanje spominje, a karakteristika je prije svega američkog sustava. Spomenimo još i sljedeće postojeće sustave organizacije zatvoreničkog rada: sustav zakupa (lease), sustav ugovora, sustav o jedinici proizvoda, sus-

tav rada u režiji države, sustav za potrebe države državnih organa (state-use), sustav javnih radova, te sustav rada izvan penalne ustanove. Autori ovoga rada su mišljenja da u Hrvatskoj možem govoriti o, u neku ruku, tzv. mješovitom sustavu s nekim od elemenata sustava ugovora, rada u režiji države te rada izvan penalne ustanove, a kada su u pitanju tzv. alternativne sankcije čak i nekim elementima javnoga rada.

1.2. Značaj faze adaptacije na zatvorske uvjete

Etimološki gledano riječ adaptacija jest latinskog podrijetla, te prema Klaiću (1962) znači, između ostaloga, prilagođavanje odnosno preinaka, preučešavanje; u istom smislu riječ adaptabilan jest izričaj prilagodljiv, primjenjiv, odnosno upotrebljiv.

Početna istraživanja utjecaja stresa na zdravlje vežu se ponajviše uz Selyeovu postavku o općem adaptacijskom sindromu; Selye (1976) smatra da adaptacijske bolesti nastaju zbog nedovoljnih, neprikladnih ili pretjeranih fizioloških reakcija izazvanih stresom. Tipičnim bolestima adaptacije smatra reumatski artritis, gastrointestinalne ulkuse i kardiovaskularne bolesti. Međutim, radovi mnogih istraživača su pokazali da efekti neke socijalne promjene ili promjene u okolini pojedinca ne ovise samo o naravi promjene već i o tjelesnim i psihološkim karakteristikama pojedinca koji je toj promjeni bio izložen. Stresna životna iskustva mogu, ipak, uzrokovati akutne depresivne epizode. Istraživanja (primjerice, Costa i McCrae, 1980, Russell, 1980. Zevon i Tellegen, 1982; prema Žakman Ban, 1996) su pokazala da postoje osobe kod kojih habitualno, kao trajna karakteristika ličnosti, prevladavaju i trajna afektivna stanja. Osobe kod kojih se često javljaju negativne emocije, kao zabrinutost, depresivnost, iritabilnost i hostilnost, pokazuju i povećanu osjetljivost na različite stresore koji se očituju u intenzivnijim tjelesnim reakcijama.

Jasno je da prilagođavanje na bilo koju socijalnu sredinu zahtijeva i neko vrijeme življenja u njoj. Tako Žakman-Ban (1996) citira autore Hošek, Petrović i Momirovića (1974) koji ističu da: «problemi prilagođavanja započinju uvijek kada promjena sredine inicira novu fazu procesa socijalizacije». Inače, ista autorica navodi da se u psihologiji izraz prilagođavanje shvaća vrlo široko, te prelazi strogo biološka shvaćanja prilagođavanja, ali i sociološka shvaćanja prilagođavanja društvenim

normama. «Tako biološko prilagođavanje predstavlja prilagođavanje na fizičku sredinu u cilju opstanka što, zapravo, odgovara onome što se u biologiji naziva adaptacijom». Drugi se oblici prilagođavanja svode na opažanje slike o sebi, te što je najčešće - prilagođavanja društvenoj skupini i njenim normama.

Dolazak na izdržavanje kazne predstavlja stresni događaj za svakoga čovjeka, a posebice za osobu koja se prvi puta nalazi u takvoj situaciji.

Život u kaznionici zatvorenog tipa koja ima sve značajke tzv. totalitarne institucije (prema Clemmeru, 1970) poglavito se odvija se prema pravilima koji osiguravaju njegovo funkcioniranje. Osuđenici koji su prije dolaska imali problem u socijalizaciji teško će se priviknuti na red i stegu, kao i na minimalne zahtjeve da bi ustanova uopće mogla funkcionirati, a još će teže podnositi strukturiranje vremena koje ustanova može ponuditi, a koje se uglavnom temelje na samodisciplini (Mikšaj-Todorović i Leko, 1995).

Brojni empirijski podaci pokazuju da zatvorsko iskustvo u početku izdržavanja zatvorske kazne može rezultirati krajnje neprilagođenim oblicima reagiranja kao što je pojava teškog samoozljeđivanja, različiti oblici reaktivnih stanja i stresom izazvani najrazličitiji poremećaji (Harding, Zimmerman, 1989; prema Žakman Ban, 1996). Poznato je, također, da je učestalost samoubojstava zatvorenika znatno veća u usporedbi s općom populacijom. Slično se može reći i za poremećaje i oboljenja koja se mogu povezati sa stresom kao što su glavobolje, anksioznost, poremećaji spavanja, depresivnost, živčana napetost i drugo. U penološkoj praksi je poznata i povećana potražnja za lijekovima za smirenje i različitim drugim farmakoticima.

Osim toga, Wheeler (1961; prema Žakman-Ban, 1996) ističe da prihvaćanje zatvorske subkulture korespondira s vremenom u zatvoru, odnosno s izloženošću toj subkulturi. Navedeni autor navodi da u prvoj fazi boravka u penalnoj ustanovi većina osuđenika ne prihvaća norme osuđeničkog društva jer kod njih još uvijek dominira oslanjanje na konvencionalne vrijednosti; tek poslije nekih šest mjeseci ili više, pojedini osuđenici počinju pokazivati sve veću antidruštvenu usmjerenost. Šeparović (2003:110), citirajući Sykesa (1958), se slaže da među najteže psihološke posljedice boravka u zatvoru ulaze i različite deprivacije ili lišavanja (primjerice, slobode, materijalnih dobara, heteroseksualnih odnosa, autonomije, sigurnosti i drugih). Smatra se da dolaskom u zatvor osuđenik izlazi iz sustava društvenih

uloga slobodnoga društva i ulazi u nove uloge, te ih svrstava u određene društvene tipove:

1. prosocijalni (koji imaju učestale odnose sa službenicima zatvora, dok su njihovi odnosi s drugim zatvorenicima nikakvi ili minimalni, a ekstenzivni sa ostalim prosocijalnim zatvorenicima),
2. antisocijalni (koji imaju redovite, učestale odnose s ostalima zatvorenicima, a vrlo ograničene s djelatnicima penalne institucije) i
3. asocijalni (koji imaju vrlo sužen dijapazon odnosa i s jednima i s drugima).

Temeljem navedenoga jasno je da je razumijevanje prirode utjecaja zatvorske kazne na ponašanje i prilagodbu zatvorenika temeljni preduvjet planiranja učinkovitog izvršavanja kazne zatvora. Rezultati raznih istraživanja pokazuju postojanje velikih individualnih razlika u prilagodavanju na zatvor. Iako se većina zatvorenika dobro prilagođava novoj sredini, najteže razdoblje su prvi mjeseci boravka u zatvoru, posebno za prvi puta osuđene koji nemaju zatvoreničkog iskustva. Na posljetku, ipak je činjenica da se veći dio zatvorenika uspijeva prilagoditi deprivacijama zatvorskog života podnoseći svoju zatvorsku kaznu bez većih poteškoća i vidljivih znakova patologije, bilo u socijalnom, psihološkom ili zdravstvenom planu (Bonta i Gendreau, 1990).

U pokušaju razjašnjenja efekata zatvorske kazne i načina prilagodbe zatvorenika mnoga empirijska istraživanja su se bavila utjecajem objektivnih, odnosno okolinskih karakteristika i fizičkih atributa zatvorskog okruženja, a tako i ulogom različitih individualnih obilježja i osobina prijestupnika. Rezultati istraživanja govore o razlikama u mjerama psiholoških stanja, raspoloženja, stavova, razine agresivnoga i nasilnog ponašanja i sličnih pokazatelja prilagodbe osuđenih osoba. Ovi rezultati su i u funkciji stupnja restriktivnosti, nadzora i zatvorenosti penalne institucije (Brannon, Brannon, Craig, Martray, 1988, Zamble, Porporino, 1988).

Većina autora se slaže sa činjenicom da je početak izdržavanja kazne najstresnije razdoblje, što potkrepljuju i neka longitudinalna istraživanja. Tako istraživanje Ostfelda i sur. (1987; prema Mejovšek, 2002:54). ukazuje na učestaliju pojavu anksioznosti i depresivnosti kao reaktivnih stanja na adaptacijsku krizu. MacKenzie i Goodstein (1985, prema Zamble, Porporino, 1988) su uspoređivali zatvorenike na početku izdržavanja kazne i zatvorenike sa duljim zatvoreničkim stažom. Ustanovili je manja anksioznost, strah od drugih osoba, manja depresivnost,

manje psihosomatske tegobe, te veće samopouzdanje kod zatvorenika sa dugim zatvoreničkim stažom.

Statistički pokazatelji pojave intenzivnog stresa, posebice kod prvoosuđenih kod dolaska u penalnu ustanovu, u početnom razdoblju izdržavanja kazne zatvora, ukazuju na veću stopu počinjenih i pokušanih suicida, te teških samopovređivanja i drugih stresom izazvanih poremećaja u usporedbi s općom populacijom (prema Buško i Kulenović, 1995:2).

Unatoč velikom broju empirijskih studija usmjerenih na proučavanje posljedica zatvorske kazne nisu u značajnoj mjeri unaprijeđene spoznaje o načinima i procesima prilagodbe zatvorenika/ca. Razlozi za to mogu se pripisati metodološkim ograničenjima provedenih studija (Bonta, Gendreau, 1990) što se u prvom redu odnosi na propuste u odabiru i primjeni odgovarajućih istraživačkih nacrti, operacionalizaciji istraživačkih varijabli, korištenju malih ili nereprezentativnih uzoraka ispitanika ili neadekvatnoj kontroli efekata različitih potencijalno značajnih faktora (npr. dobi, prijašnjih zatvorskih iskustava, vrste ustanove i sl.). Mogu se uputiti i ozbiljni teoretski prigovori, što se u prvom redu odnosi na prenaplašeno oslanjanje na deprivacijski ili importacijski model prizonizacijske teorije (Dilulio, 1991). Čini se da se glavni nedostaci teoretskog i empirijskog rada sastoje u nekritičkom prihvaćanju implicitne pretpostavke o univerzalno štetnim posljedicama zatvorskog iskustva, te zanemarivanju brojnih osobnih činitelja koji doprinose razlikama u percepciji, vrsti reakcija osuđenih osoba na različite aspekte zatvorskog sustava i sličnomu. Kada se razmotre postojeći empirijski podaci može se reći da nema jasnih ni konzistentnih pokazatelja koji bi upućivali na nazočnost trajnijih emocionalnih, zdravstvenih i drugih poteškoća u prilagodbi zatvorenika kao neizbježne posljedice izdržavanja zatvorske kazne. Istraživanja općenito govore o postojanju različitih individualnih razlika u doživljaju i reakcijama na uvjete zatvorske institucije.

Istraživanja (Stiles i dr., 2000) su potvrdila pretpostavljeni odnos između relativne deprivacije i devijantne adaptacije pomognute posredujućim efektom negativnih osjećaja. Relativne deprivacije prate osjećaje zavisti, nepravde i niskog samovrednovanja kao ishoda negativne deprivacije. Prema teoriji negativni osjećaji potiču napetost, a devijacija je rezultat napetosti inicirane nesrazmjerom između konvencionalnih ciljeva i mogućnosti ostvarivanja kulturalno vrednovanih ciljeva srednje klase (Merton, 1938; prema Stiles i dr., 2000).

Boothby i Durham (1999) su na uzorku od 1494 zatvorenika oba spola, u vrijeme prijma na izdržavanje kazne, ispitivali depresivnost. Prosječni rezultat na ukupnom uzorku upućivao je na blagi stupanj depresivnosti. Utvrđeno je, također, da su zatvorenice, osobe mlađe dobi, osobe upućene u ustanove zatvorenog tipa, prvi puta osuđene osobe, te pripadnici bijele rase imali višu razinu depresivnosti. Kod žena se posebno izdvaja doživljaj neuspjeha, nezadovoljstvo sobom, neodlučnost, promjena slike o vlastitom tijelu, zamor i gubitak volje za životom.

Iz navedenoga slijedi da bi postojeći penološki tretman trebalo mijenjati i diferencirati prema pojedinim kategorijama zatvorenika. Uzroci neuspjeha penološkog tretmana su i nedovoljna standardiziranost, nedovoljna diferencijacija prema strukturi ličnosti, neadekvatno i nepotpuno praćenje efekata tretmana i drugo (Mejovšek, 1989).

Poglavlje završimo interesantnim navodom jednoga bivšeg američkoga zatvorenika iz tzv. zatvoreničke literature koji kazuje sljedeće: «Danas se definiram kao kriminalac zbog tog svjesnog izbora da varam ideje o povlačenju crta, odabiru strana i nas protiv njih. Oni predstavljaju društvo koje poštuje zakon, radnu etiku i kršćanske vrijednosti. Moje vrijednosti su vrijednosti odmetnika i etika nas ne zanima. Moram održati riječ jer bez ugovora i sudova moramo živjeti i umrijeti na riječ. Ne cinkam, jer cinkanje nas vodi neprijatelju. Plaćam dugove i naplaćujem što mi drugi duguju. Te su vrijednosti jedini strogi zahtjev za učlanjenje među nas. Svi ostali prijedlozi se ne prihvaćaju. Mnogi od nas držali su da je dokolica dobro, a da je rad zlo. Poželjno je bilo biti „ukomiran“ od droge i alkohola, nasuprot hladnim trijeznim činjenicama. (Martin, 2003:59).

1.3. Rezultati nekih dosadašnjih empirijskih istraživanja problema prilagodbe na zatvorske uvjete

U Republici Hrvatskoj je u razdoblju od 1996. do 2000. godine provedeno istraživanje pod naslovom „Obilježja tijeka penološkoga tretmana žena i muškaraca“ u okviru znanstveno-istraživačkoga projekta „Modeli intervencija u svrhu prevencije poremećaja u ponašanju djece, mladih i odraslih u RH“.

Dio rezultata ovog istraživanja koji se tiču radnog procesa zatvorenika i zatvorenica, a koje su proveli Šućur i Žakman Ban (2005) na uzorku muškaraca na izdržavanju kazne u Kaznionici u

Lepoglavi, te žena u Kaznionici u Požegi (171 muška osoba i cjelokupna ženska zatvorenička populacija u promatranom tromjesečnom razdoblju) pokazali su da se ispitanici statistički značajno razlikuju na sve tri varijable koje se tiču radnog procesa («trenutačno sam uključen/a u radni proces», «zadovoljan/a sam uvjetima rada» i «mislim da mi iskustvo stečeno u procesu rada u kaznionici može koristiti u životu»). Autori ističu očiglednu razliku u uključenosti muškaraca i žena u radni proces u trenutku ispitivanja. Naime, sve su žene bile radno angažirane, za razliku od jedva nešto više od polovice muškaraca. Rezultati navedenih autora, iako unekoliko različiti od rezultata dobivenih u ovom istraživanju, potvrđuju da se zasigurno radi o objektivnim mogućnostima institucija, ali i o radnoj motivaciji. Može se kazati da je ženska osuđenička populacija prema različitim karakteristikama, pa tako i s obzirom na navike i život prije dolaska na izdržavanje kazne, manje zahtjevnija što se tiče formiranja radnih navika u penološkom tretmanu. Već spomenuti autori s pravom zaključuju da su «žene očito zahvalnija populacija s ovog aspekta tretmana».

Što se tiče objektivnih mogućnosti penalnih institucija također je točno da Kaznionica u Požegi ima širu lepezu ponude radnog angažmana nego što je to slučaj sa Kaznionicom u Lepoglavi koja je ujedno i najveća penalna institucija zatvorenog tipa za muške osuđene osobe u nas. Navedeno je u vezi i s relativno novijim, ali i vrlo ozbiljnim problemom prenapučenosti penalnih institucija.

U već spomenutom istraživanju pokazalo se da su žene čak u 70% slučajeva zadovoljne uvjetima rada, u 30% slučajeva osrednje su zadovoljne, a nijedna žena nije iskazala nezadovoljstvo. Što se tiče muškaraca koji su sudjelovali u radnom procesu u Kaznionici u Lepoglavi je nešto više od polovice ispitanih zadovoljno uvjetima rada, nešto manje od trećine je osrednje zadovoljno, dok u oko 13% slučajeva iskazuju nezadovoljstvo.

Razlika u stavovima glede korisnosti radnih iskustava stečenih u zatvoru za daljnji život, ističu Šućur i Žakman Ban (2005), također je evidentna. Više od 3/4 žena misli da im radno iskustvo iz zatvora može koristiti u životu, dok tako otprilike misli 2/3 muškaraca koji su sudjelovali u radnom procesu. Za programiranje i provođenje tretmanskog procesa interesantan je podatak da podjednak broj žena i muškaraca nema jasan stav o tome koliko im zatvorska radna iskustva mogu koristiti u životu. U kontekstu ovoga rada i respektirajući trenutačnu situaciju u nas, možemo pretpostaviti

da su razlog tome s jedne strane mogućnosti penalnog sustava koje po naravi stvari limitiraju izbor radnih aktivnosti, a s druge strane poteškoće u zapošljavanju i izboru radnih mjesta u cijeloj državi. Dakle, izbor strukovnih osposobljavanja je zasada u Hrvatskoj poprilično limitiran za svekoliku populaciju, a poglavito onu zatvorsku. Upitno je, naime, koliko se načelo tzv. potpune rehabilitacije doista realizira u praksi, za što sugeriramo potrebu daljnjih istraživanja (vidjeti čl. 9. KZ-a u svezi sa čl. 85. KZ-a RH).

Šućur i Žakman Ban (2005) ističu i vrlo visok postotak žena koje pozitivno ocjenjuju zatvorski rad s aspekta budućega života, posebice u usporedbi s rezultatima inozemnih istraživanja, u kojima je ovaj broj relativno malen. Ovakav bismo rezultat mogli djelomice protumačiti i kretanjem odnosno strukturom kriminaliteta žena u nas, što je opet uvelike determinirano i činjenicom prevladavajuće strukture vrijednosti u Hrvatskoj odnosno čak i preocjenom o pretežitoj patrijarhalnošću našega društva.

Autori su, pak, mišljenja da je na ovakvo stajalište zatvorenica utjecao i «izraženiji ženski konformizam, odnosno nastojanje da svoje odgovore više usklade s onim što osoblje i ustanova od njih očekuje». Na kraju istaknimo i njihov zaključak da je na ovakve rezultate utjecala i činjenica manjega broja žena u zatvoru što omogućava da budu uključnije i u one programe zatvorskog tretmana koji se provode radnim i obrazovnim sudjelovanjem. Interesantno je da žene najveću korist za budući život ipak vide u obrazovanju, dok muškarci najviše cijene iskustva ili vještine stečene radom.

No, valja uputiti i ozbiljniju kritiku radnoga tretmana zatvorenica, jer unutar njega još uvijek prevladavaju «tipični ženski kućanski poslovi». Isto tako, ističu Grozdanić i sur. (2001), zatvorenice se izobrazavaju za jednostavne i isključivo «ženske» poslove, iako istraživanja upućuju na ne malen postotak obrazovanih žena među njima (sa srednjom ili visokom stručnom spremom), odnosno žena koje su prije dolaska u zatvor bile zaposlene.

Na posljertku valja citirati i Petrovecu (2001) kada spoznaje «da je tzv. permisivni tretman u ženskim zatvorima omogućio da zatvori postaju otvorenije ustanove».

2. CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj ovoga rada jest utvrđivanje relacija između obilježja rada odnosno (ne)uspješnosti uključivanja zatvorenika u radni proces, izgrađivanja i/ili očuvanja radnih navika te razvoja kvalitetnih odnosa sa svim dionicima ovog segmenta penološkog tretmana i postignute razine tijekom penološke rehabilitacije u fazi adaptacije.

Dobiveni rezultati bili bi primjenjivi na području praktičnih aktivnosti u organizaciji, sadržaju i intenzitetu individualiziranih tretmanskih programa tijekom izvršavanja kazne zatvora u početnom razdoblju.

3. HIPOTEZA

Istraživanje polazi od hipoteze prema kojoj uspješnost zatvorenika u radu u fazi adaptacije na zatvorske uvjete pridonosi ukupnoj uspješnosti penološkog tretmana.

Tako koncipirana hipoteza jasno ukazuje na mogući smjer praktične aktivnosti u pogledu podizanja uspješnosti penološkog tretmana.

4. METODE

4. 1. Uzorak ispitanika

U uzorak ispitanika uključeno je 180 osuđenih punoljetnih osoba obaju spolova koje su počele izvršavati zatvorsku kaznu u Kaznionici u Požegi. Njihova radna sposobnost s kakvom su primljeni u penalnu instituciju distribuirana je kako slijedi:

Rezultati ukazuju da je relativno najveći broj ispitanika (92,2%) potpuno radno sposoban na početku izdržavanja zatvorske kazne. U nešto manje od 8 % slučajeva (u apsolutnom smislu njih svega 14) je djelomično ili potpuno nesposobno.

Tablica 1: Radna sposobnost

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Sposoban	166	92,2	92,2	92,2
	Djelomično ili potpuno nesposoban	14	7,8	7,8	100,0
	Total	180	100,0	100,0	

4. 2. Uzorak varijabli

Uspješnost adaptacije na penološki tretman procjenjivana je u tri vremenske točke (nakon isteka 30, potom 60, te nakon isteka 90 dana od prijma u kaznionicu) putem nominalne varijable „pogodnosti“ koja ima četiri kategorije:

- nije koristio pogodnosti jer mu to nije bilo dopušteno,
- djelomično je koristio pogodnosti jer su mu neke bile uskraćene,
- koristio je pogodnosti u najvećoj mogućoj mjeri i
- djelomično je koristio pogodnosti makar mu ništa nije bilo uskraćeno.

Rad zatvorenika analiziran je putem seta od osam varijabli:

- glavni izvor prihoda na slobodi,
- je li zatvorenik radio na radnom mjestu (u tri vremenske točke),
- kakav je bio položaj zatvorenika u procesu rada (u tri vremenske točke),
- kakav je bio učinak zatvorenika na radnom mjestu u kojem je pretežito radio (u tri vremenske točke),
- koliko je zatvorenik imao škarta na radnom mjestu na kome je pretežito radio (u tri vremenske točke),
- kakav je bio odnos zatvorenika prema stroju, alatu, opremi i sl. na radnom mjestu na kojem je pretežito radio (u tri vremenske točke),
- kakav je odnos zatvorenika prema ostalim zatvorenicima na radnom mjestu na kojem je pretežito radio (u tri vremenske točke) i
- kakav je odnos zatvorenika prema nadređenoj osobi u procesu rada na radnom mjestu na kojem je pretežito radio (u tri vremenske točke).

4. 3. Izvori i obrada informacija

Uspješnost prilagodbe zatvorskim uvjetima procjenjivali su stručni djelatnici Kaznionice temeljem službene dokumentacije, a putem u tu svrhu posebno konstruiranog instrumentarija u razdoblju od 1. veljače 2003. do 1. travnja 2005. godine.

Prikupljene informacije obrađene su na manifestnoj razini.

Statistička značajnost među varijablama analizirana je putem hi-kvadrat testa uz dopuštenu vjerojatnost pogreške od 5%.

5. REZULTATI

5. 1. Nakon isteka 30 dana

Uspješnost/Neuspješnost:

Tablica 2: Pogodnosti

		Fre- quency	Per- cent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	nije uopće	64	35,6	35,6	35,6
	djelomično, uskraćeno	89	49,4	49,4	85,0
	u najvećoj mjeri	22	12,2	12,2	97,2
	djelomično, nije uskraćeno	5	2,8	2,8	100,0
	Total	180	100,0	100,0	

Iz dobivenih je rezultata vidljivo da ova distribucija značajnije tendira biti usmjerena «ulijevo», dakle da je značajno više onih ispitanika kojima su pogodnosti bile uskraćene odnosno djelomično uskraćene, nego onih kojima su bile dodijeljene. Ipak, takve se rezultate ne može tumačiti neuspješnošću zatvorenika u fazi adaptacije nakon mjesec dana, već činjenicom da se radi o doista kratkom razdoblju u kojemu osoblje penalne institucije tek upoznaje zatvorenike odnosno fazi u kojoj se u pravilu pogodnosti još ne dodjeljuju.

5. 1. 1. Glavni izvor prihoda na slobodi

Rezultati ukazuju da je dobivena statistički značajna povezanost između pogodnosti i glavnog izvora prihoda na slobodi.

Logični su podaci koji pokazuju da su stalno zaposleni ispitanici koji izdržavaju zatvorsku kaznu u početnom vremenskom razdoblju (do 30 dana) u najvećoj mjeri koristili pogodnosti (u 45,5% slučajeva). Svim ostalim zatvorenicima, dakle i onima povremeno zaposlenima i onima koji su radili na crno te onima koji su primali pomoć pogodnosti su bile više uskraćene nego zaposlenima. Potonji rezultati mogu se tumačiti dvojako; s jedne strane već spomenutom činjenicom da se protekom prvih 30 dana pogodnosti od strane stručnih djelatnika u načelu još ne dodjeljuju (što je već spomenuto), ali da stalno zaposlene osuđene osobe ipak «iskaču» pri procjeni i u tom smislu se «nagrađuju».

5.1.2. Rad na radnome mjestu

Sukladno podacima dobivenim u tablici 3. mogu se interpretirati i podaci prezentirani u tablici 4. koji

Tablica 3: *Relacije između pogodnosti i glavnog izvora prihoda na slobodi*

		GLAVNI IZVOR PRIHODA				Total	
			stalno zaposlen	povremeno zaposlen	radi na crno	prima pomoć	
POGODNOSTI - 30 DANA	nije uopće	Count	7	13	24	20	64
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	10,9%	20,3%	37,5%	31,3%	100,0%
		% within GLAVNI IZVOR PRIHODA	14,3%	44,8%	40,0%	47,6%	35,6%
		% of Total	3,9%	7,2%	13,3%	11,1%	35,6%
	djelomično, uskraćeno	Count	29	11	31	18	89
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	32,6%	12,4%	34,8%	20,2%	100,0%
		% within GLAVNI IZVOR PRIHODA	59,2%	37,9%	51,7%	42,9%	49,4%
		% of Total	16,1%	6,1%	17,2%	10,0%	49,4%
	u najvećoj mjeri	Count	10	4	5	3	22
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	45,5%	18,2%	22,7%	13,6%	100,0%
		% within GLAVNI IZVOR PRIHODA	20,4%	13,8%	8,3%	7,1%	12,2%
		% of Total	5,6%	2,2%	2,8%	1,7%	12,2%
	djelomično, nije uskraćeno	Count	3	1	0	1	5
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	60,0%	20,0%	,0%	20,0%	100,0%
		% within GLAVNI IZVOR PRIHODA	6,1%	3,4%	,0%	2,4%	2,8%
		% of Total	1,7%	,6%	,0%	,6%	2,8%
	Total	Count	49	29	60	42	180
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	27,2%	16,1%	33,3%	23,3%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	19,219(a)	9	,023

se odnose na relacije između pogodnosti i rada na radnom mjestu. Dakle, osuđene osobe koje su stalno radile na radnom mjestu u vremenskom razdoblju od 30 dana koristile su pogodnosti u nešto više od 68% slučajeva što znači u relativno velikoj mjeri. Iza njih slijede ispitanici koji su djelomice radili na radnom mjestu i kojima su u skladu s tim pogodnosti djelomično uskraćene u 66,3% slučajeva. I na koncu, osuđene osobe koje uopće nisu radile na radnom mjestu u tretiranom razdoblju uopće nisu imale pogodnosti u skoro 36% slučajeva.

5.1.3. Položaj u procesu rada

Podaci iz tablice 5. ukazuju nam da stručne djelatnike penalne institucije u neku ruku «imprisionira» pozicija zatvorenika u procesu rada. Među onima kojima su pogodnosti uskraćene bilo je 52,4% pomoćnih radnika, dok neposrednim radnicima one nisu bile uskraćene ili su ih samo djelomice koristili. Režijskim radnicima su stručni djelatnici institucije u oko 20% slučajeva pogodnosti djelomično uskraćivali. Mišljenja smo da ovakva „raspodjela“ pogodnosti može biti motivirajuća za zatvorenike, iako vjerojatno zavisi i o njihovim radnim kvalifikacijama i predznanjima prije dolaska na izdržavanje kazne što, pak, ne bismo smatrali preporučljivim.

Tablica 4: *Relacije između pogodnosti i rada na radnom mjestu*

			RAD NA RADNOM MJESTU - 30 DANA			Total
			Ne	da, djelomice	da, stalno	
POGODNOSTI - 30 DANA	nije uopće	Count	23	17	24	64
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	35,9%	26,6%	37,5%	100,0%
		% within RAD NA RADNOM MJESTU - 30 DANA	88,5%	20,0%	34,8%	35,6%
		% of Total	12,8%	9,4%	13,3%	35,6%
	djelomično, uskraćeno	Count	3	59	27	89
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	3,4%	66,3%	30,3%	100,0%
		% within RAD NA RADNOM MJESTU - 30 DANA	11,5%	69,4%	39,1%	49,4%
		% of Total	1,7%	32,8%	15,0%	49,4%
	U najvećoj mjeri	Count	0	7	15	22
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	,0%	31,8%	68,2%	100,0%
		% within RAD NA RADNOM MJESTU - 30 DANA	,0%	8,2%	21,7%	12,2%
		% of Total	,0%	3,9%	8,3%	12,2%
	djelomično, nije uskraćeno	Count	0	2	3	5
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	,0%	40,0%	60,0%	100,0%
		% within RAD NA RADNOM MJESTU - 30 DANA	,0%	2,4%	4,3%	2,8%
		% of Total	,0%	1,1%	1,7%	2,8%
	Total	Count	26	85	69	180
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	14,4%	47,2%	38,3%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	52,945(a)	6	,000

5.1.4. Radni učinak

Podaci iz tablice 6. ukazuju na logične «odluke» osoblja Kaznionice kada je u pitanju kvaliteta radnog učinka zatvorenika; zatvorenicima koji su procijeni

jenjeni kao učinkovitiji od ostalih pogodnosti se već u prvom razdoblju izdržavanja kazne (do 30 dana) dodjeljuju u najvećoj mjeri (u skoro 41% slučajeva). Ispitanici koji su glede radnog učinka procijenjeni kao i ostali pogodnosti su koristili djelomično (u 80% slučajeva), dakle, jer su im neke ipak bile uskraćene. Što se tiče ispitanika čiji je radni učinak procijenjen lošijim od drugih, pogodnosti su koristili u „prosječnoj“ mjeri.

Tablica 5: *Relacije između pogodnosti i položaja u procesu rada*

		POLOŽAJ U PROCESU RADA - 30 DANA				Total	
		nije radio	pomoćni radnik	neposredni radnik	režijski radnik		
POGODNOSTI - 30 DANA	nije uopće	Count	22	33	4	4	63
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	34,9%	52,4%	6,3%	6,3%	100,0%
		% within POLOŽAJ U PROCESU RADA - 30 DANA	88,0%	38,8%	11,1%	12,5%	35,4%
		% of Total	12,4%	18,5%	2,2%	2,2%	35,4%
	djelomično, uskraćeno	Count	3	43	18	25	89
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	3,4%	48,3%	20,2%	28,1%	100,0%
		% within POLOŽAJ U PROCESU RADA - 30 DANA	12,0%	50,6%	50,0%	78,1%	50,0%
		% of Total	1,7%	24,2%	10,1%	14,0%	50,0%
	u najvećoj mjeri	Count	0	9	9	3	21
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	,0%	42,9%	42,9%	14,3%	100,0%
		% within POLOŽAJ U PROCESU RADA - 30 DANA	,0%	10,6%	25,0%	9,4%	11,8%
		% of Total	,0%	5,1%	5,1%	1,7%	11,8%
	djelomično, nije uskraćeno	Count	0	0	5	0	5
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	,0%	,0%	100,0%	,0%	100,0%
		% within POLOŽAJ U PROCESU RADA - 30 DANA	,0%	,0%	13,9%	,0%	2,8%
		% of Total	,0%	,0%	2,8%	,0%	2,8%
	Total	Count	25	85	36	32	178
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	14,0%	47,8%	20,2%	18,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	71,110(a)	9	,000

5.1.5. „Škart“

Podaci prikazani u tablici 7. ukazuju da stručni djelatnici uvažavaju i činjenicu koliko je zatvorenik imao „škarta“ na radnom mjestu na kome je pretežito radio. Tako u prvih 30 dana izdržavanja kazne ispitanici koji su se u ovoj varijabli pokazali „boljima“ od drugih i pogodnosti koriste u većoj mjeri (u nešto manje od 55% slučajeva). Zatvorenici koji su «proizvodili škart» kao i ostali, djelomice su koristi

pogodnosti makar im one nisu bile u potpunosti uskraćivane. Onim ispitanicima koji su se u ovom segmentu radnog procesa pokazali „lošijima“ od drugih, pogodnosti su bile djelomice uskraćene i to u potpunosti (u 12,4% slučajeva). Rekli bismo da osoblje penalne institucije u ovim procjenama postupa prema ekonomskim zakonitostima, iako vjerojatno procjenjuje i zalaganje samih osuđenika. S jedne strane dodjelom pogodnosti preveniraju namjerno «sabotiranje» konačnog proizvoda, ali je s druge strane pitanje u kolikoj mjeri uvažavaju predznanja odnosno radno iskustvo zatvorenika/ca prije izdržavanja kazne. Ovo tim više jer je mogućnost izbora vrste rada u penalnoj instituciji, po naravi stvari, ograničena.

Tablica 6: *Relacije između pogodnosti i radnog učinka*

			RADNI UČINAK - 30 DANA				Total
			nije radio	lošiji od drugih	kao i drugi	bolji od drugih	
POGODNOSTI - 30 DANA	nije uopće	Count	23	8	33	0	64
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	35,9%	12,5%	51,6%	,0%	100,0%
		% within RADNI UČINAK - 30 DANA	88,5%	33,3%	28,7%	,0%	35,6%
		% of Total	12,8%	4,4%	18,3%	,0%	35,6%
	djelomično, uskraćeno	Count	3	13	67	6	89
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	3,4%	14,6%	75,3%	6,7%	100,0%
		% within RADNI UČINAK - 30 DANA	11,5%	54,2%	58,3%	40,0%	49,4%
		% of Total	1,7%	7,2%	37,2%	3,3%	49,4%
	U najvećoj mjeri	Count	0	2	11	9	22
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	,0%	9,1%	50,0%	40,9%	100,0%
		% within RADNI UČINAK - 30 DANA	,0%	8,3%	9,6%	60,0%	12,2%
		% of Total	,0%	1,1%	6,1%	5,0%	12,2%
	djelomično, nije uskraćeno	Count	0	1	4	0	5
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	,0%	20,0%	80,0%	,0%	100,0%
		% within RADNI UČINAK - 30 DANA	,0%	4,2%	3,5%	,0%	2,8%
		% of Total	,0%	,6%	2,2%	,0%	2,8%
	Total	Count	26	24	115	15	180
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	14,4%	13,3%	63,9%	8,3%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	70,762(a)	9	,000

5.1.6. Odnos prema stroju, alatu, opremi...

Dobiveni rezultati iz tablice 8. mogu se interpretirati slično kao i rezultati koji se odnose na «škart». Dakle, zatvorenici koji se prema stroju, alatu, opremi i sličnome tijekom radnog procesa odnose odgovornije nego drugi u skladu s time koriste i pogodnosti u relativno najvećoj mjeri (u 45,5% slučajeva). Ispitanici koji su procijenjeni „kao i drugi“ koriste ih djelomice (u 80,0% slučajeva). Slijedom toga «lošijima od drugih» djelomice su uskraćene i pogodnosti (u nešto više od 12 % slučajeva).

5.1.7. Odnos prema ostalim zatvorenicima na radnom mjestu

I rezultati koji ukazuju na relacije između pogodnosti i odnosa prema ostalim zatvorenicima na radnom mjestu (tablica 9.) «dopuštaju» interpretaciju sličnu onoj u prethodne dvije tablice. Naime, zatvorenici/ce koji su glede ove varijable procijenjeni kao «bolji od drugih», pogodnosti koriste u relativno najvećoj mogućoj mjeri (u skoro 37% slučajeva). Ispitanici koji su od strane stručnih radnika procijenjeni „kao i ostali“ koriste ih djelomice (u 80% slučajeva) makar im nisu uskraćene, a onima «lošijim od drugih» one su djelomice uskraćene (u 11,2% slučajeva). Mišljenja smo da se u odnosu na ovu varijablu ne radi samo o procjenjivanju kvalitete u radnom procesu, već se radi i o općenitijem

Tablica 7: Relacije između pogodnosti i „škarta“

			ŠKART - 30 DANA				Total
			nije radio	više od drugih	kao i drugi	manje od drugih	
POGODNOSTI - 30 DANA	nije uopće	Count	23	6	34	1	64
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	35,9%	9,4%	53,1%	1,6%	100,0%
		% within ŠKART - 30 DANA	88,5%	35,3%	29,6%	4,5%	35,6%
		% of Total	12,8%	3,3%	18,9%	,6%	35,6%
	djelomično, uskraćeno	Count	3	11	66	9	89
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	3,4%	12,4%	74,2%	10,1%	100,0%
		% within ŠKART - 30 DANA	11,5%	64,7%	57,4%	40,9%	49,4%
		% of Total	1,7%	6,1%	36,7%	5,0%	49,4%
	U najvećoj mjeri	Count	0	0	10	12	22
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	,0%	,0%	45,5%	54,5%	100,0%
		% within ŠKART - 30 DANA	,0%	,0%	8,7%	54,5%	12,2%
		% of Total	,0%	,0%	5,6%	6,7%	12,2%
	djelomično, nije uskraćeno	Count	0	0	5	0	5
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	,0%	,0%	100,0%	,0%	100,0%
		% within ŠKART - 30 DANA	,0%	,0%	4,3%	,0%	2,8%
		% of Total	,0%	,0%	2,8%	,0%	2,8%
	Total	Count	26	17	115	22	180
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	14,4%	9,4%	63,9%	12,2%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	79,223(a)	9	,000

procjeni ponašanja osuđenih osoba na izdržavanju zatvorske kazne što omogućava i indirektni upliv na stegu u penalnoj instituciji.

5.1.8. Odnos prema nadređenoj osobi u procesu rada

Podaci prezentirani u tablici 10. također se mogu interpretirati na slični način kao i oni koji tretiraju međuljudske odnose zatvorenika tijekom radnog procesa. Naravno, u ovom slučaju se radi i o pitanju odnosa prema autoritetu. Tako zatvorenici koji se prema

nadređenoj osobi prema u procesu rada odnose bolje od ostalih, barem prema procjeni djelatnika institucije, pogodnosti koriste u relativno najvećoj mogućoj mjeri već u prvih 30 dana (u 50% slučajeva). Međutim, ovdje bi valjalo upozoriti i na problem postojanja eventualne manipulacije od strane osuđenih osoba jer se doista radi o jako kratkom, početnom razdoblju izdržavanja zatvorske kazne. Naime, dobro je poznato da osobe koje su bolje upoznate sa zatvorskim životom i uopće kriminalnim miljeom poznaju mehanizme prilagodbe i spremne su ih zlouporabiti u svojoj korist.

Nadalje, zatvorenici koji se u procesu rada prema nadređenoj osobi odnose «kao i drugi» pogodnosti koriste djelomice, makar im nisu uskraćene, dok su onima koji su od strane stručnih radnika u ovom segmentu rada procijenjeni „lošijima“ one su pretežito uskraćene.

Tablica 8: *Relacije između pogodnosti i odnosa prema stroju, alatu, opremi...*

			ODNOS PREMA STROJU, ALATU - 30 DANA				Total
			nije radio	lošiji od drugih	kao i drugih	bolji od drugih	
POGODNOSTI - 30 DANA	nije uopće	Count	23	6	35	0	64
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	35,9%	9,4%	54,7%	,0%	100,0%
		% within ODNOS PREMA STROJU, ALATU - 30 DANA	88,5%	35,3%	29,9%	,0%	35,6%
		% of Total	12,8%	3,3%	19,4%	,0%	35,6%
	djelomično, uskraćeno	Count	3	11	66	9	89
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	3,4%	12,4%	74,2%	10,1%	100,0%
		% within ODNOS PREMA STROJU, ALATU - 30 DANA	11,5%	64,7%	56,4%	45,0%	49,4%
		% of Total	1,7%	6,1%	36,7%	5,0%	49,4%
	U najvećoj mjeri	Count	0	0	12	10	22
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	,0%	,0%	54,5%	45,5%	100,0%
		% within ODNOS PREMA STROJU, ALATU - 30 DANA	,0%	,0%	10,3%	50,0%	12,2%
		% of Total	,0%	,0%	6,7%	5,6%	12,2%
	djelomično, nije uskraćeno	Count	0	0	4	1	5
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	,0%	,0%	80,0%	20,0%	100,0%
		% within ODNOS PREMA STROJU, ALATU - 30 DANA	,0%	,0%	3,4%	5,0%	2,8%
		% of Total	,0%	,0%	2,2%	,6%	2,8%
	Total	Count	26	17	117	20	180
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	14,4%	9,4%	65,0%	11,1%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	68,913(a)	9	,000

5.2. Nakon isteka 60 dana

Distribucija rezultata koji se odnose na pogodnosti usmjerena je prema negativnim (restriktivnim) kategorijama ove varijable. Ipak, u odnosu na prvi mjesec uočava se pad postotka zatvorenika kojima su uskraćene pogodnosti, a utrostručen je postotak onih koji su mogli koristiti i koristili su pogodnosti u najvećoj mogućoj mjeri. Između ostaloga, takvi se

rezultati mogu tumačiti i time da se stručni radnici penalne institucije koji su procjenjivali ispitanike prema zadanim kategorijama varijabli iste već bolje upoznali što je bio i temelj za dodjelu pogodnosti.

5.2.1. Glavni izvor prihoda na slobodi

Rezultati nakon 60 dana izdržavanja zatvorske kazne koji se odnose na glavni izvor prihoda zatvorenika na slobodi ukazuju da su i u ovom vremenskom razdoblju stalno zaposleni ispitanici koristili pogodnosti u najvećoj mjeri (u nešto manje od 48% slučajeva). Međutim, glede povremeno zaposlenih i onih koji su radili na crno rezultati se

Tablica 9: Relacije između pogodnosti i odnosa prema ostalim zatvorenicima na radnom mjestu

			ODNOS PREMA ZATVORENICIMA - 30 DANA				Total
			nije radio	lošiji od drugih	kao i drugih	bolji od drugih	
POGODNOSTI - 30 DANA	nije uopće	Count	23	7	34	0	64
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	35,9%	10,9%	53,1%	,0%	100,0%
		% within ODNOS PREMA ZATVORENICIMA - 30 DANA	88,5%	41,2%	27,9%	,0%	35,6%
		% of Total	12,8%	3,9%	18,9%	,0%	35,6%
	djelomično, uskraćeno	Count	3	10	70	6	89
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	3,4%	11,2%	78,7%	6,7%	100,0%
		% within ODNOS PREMA ZATVORENICIMA - 30 DANA	11,5%	58,8%	57,4%	40,0%	49,4%
		% of Total	1,7%	5,6%	38,9%	3,3%	49,4%
	U najvećoj mjeri	Count	0	0	14	8	22
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	,0%	,0%	63,6%	36,4%	100,0%
		% within ODNOS PREMA ZATVORENICIMA - 30 DANA	,0%	,0%	11,5%	53,3%	12,2%
		% of Total	,0%	,0%	7,8%	4,4%	12,2%
	djelomično, nije uskraćeno	Count	0	0	4	1	5
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	,0%	,0%	80,0%	20,0%	100,0%
		% within ODNOS PREMA ZATVORENICIMA - 30 DANA	,0%	,0%	3,3%	6,7%	2,8%
		% of Total	,0%	,0%	2,2%	,6%	2,8%
	Total	Count	26	17	122	15	180
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	14,4%	9,4%	67,8%	8,3%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	65,836(a)	9	,000

unekoliko razlikuju od podataka dobivenih za prvo vremensko razdoblje (za prvi mjesec). Tako, povremeno zaposleni u 45,5% slučajeva djelomice koriste pogodnosti makar su mogli sve, dok su onima koji su radili na crno iste djelomično uskraćene u nešto

manje od 41%. Pogodnosti su pretežito uskraćene zatvorenicima koji su primali pomoć (u 13,3% slučajeva).

5.2.2. Rad na radnome mjestu

Nakon 60 dana izdržavanja kazne iz dobivenih rezultata u odnosu na rad na radnome mjestu, iz dobivenih rezultata također je razvidno (u odnosu na podatke nakon 30 dana) da su ispitanicima koji

Tablica 10: *Relacije između pogodnosti i odnosa prema nadređenoj osobi u procesu rada*

			ODNOS PREMA NADREĐENIMA - 30 DANA				Total
			nije radio	lošiji od drugih	kao i drugih	bolji od drugih	
POGODNOSTI - 30 DANA	nije uopće	Count	23	6	32	3	64
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	35,9%	9,4%	50,0%	4,7%	100,0%
		% within ODNOS PREMA NADREĐENIMA - 30 DANA	88,5%	46,2%	26,9%	13,6%	35,6%
		% of Total	12,8%	3,3%	17,8%	1,7%	35,6%
	djelomično, uskraćeno	Count	3	7	71	8	89
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	3,4%	7,9%	79,8%	9,0%	100,0%
		% within ODNOS PREMA NADREĐENIMA - 30 DANA	11,5%	53,8%	59,7%	36,4%	49,4%
		% of Total	1,7%	3,9%	39,4%	4,4%	49,4%
	U najvećoj mjeri	Count	0	0	11	11	22
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	,0%	,0%	50,0%	50,0%	100,0%
		% within ODNOS PREMA NADREĐENIMA - 30 DANA	,0%	,0%	9,2%	50,0%	12,2%
		% of Total	,0%	,0%	6,1%	6,1%	12,2%
	djelomično, nije uskraćeno	Count	0	0	5	0	5
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	,0%	,0%	100,0%	,0%	100,0%
		% within ODNOS PREMA NADREĐENIMA - 30 DANA	,0%	,0%	4,2%	,0%	2,8%
		% of Total	,0%	,0%	2,8%	,0%	2,8%
	Total	Count	26	13	119	22	180
		% within POGODNOSTI - 30 DANA	14,4%	7,2%	66,1%	12,2%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	71,128(a)	9	,000

nisu radili pogodnosti uskraćene. Isto se odnosi i na 24,4% slučajeva ispitanika koji su samo djelomice radili. Zatvorenici koji su stalno bili uključeni u radni proces nakon drugog mjeseca pogodnosti su koristili samo djelomice. Potonje se može

protumačiti time da su stručni radnici institucije u ovom vremenskom razdoblju, osim uključenja u radni proces, u obzir uzimali i neke druge tretmanske segmente odnosno učinak penološkog tretmana u cjelini što je i logično uslijed protoka vremena.

5.2.3. Položaj u procesu rada

U odnosu na položaj u procesu rada podaci ukazuju da se isti mogu slično interpretirati i nakon 60 dana izdržavanja kazne kao i što su interpre-

tirani nakon mjesec dana. Naime, vidljivo je da su pomoćnim radnicima u skoro 72% slučajeva pogodnosti uskraćene, da su tzv. neposredni radnici u skoro 55% slučajeva iste djelomice koristili makar im nisu bile uskraćene. Režijskim su radnicima pogodnosti bile djelomice uskraćene u skoro 34% slučajeva. Dakle, i nakon dva mjeseca izdržavanja zatvorske kazne razvidno je da na dodjelu pogodnosti ima upliva i hijerarhija u radnom procesu (vidjeti opširnije interpretaciju za razdoblje nakon 30 dana).

5.2.4. Radni učinak

Uspoređujući rezultate koji se odnose na relacije između pogodnosti i radnog učinka nakon 60 dana i one nakon 30 može se uočiti da su ispitanicima koji su procijenjeni lošijima od ostalih u drugom promatranom razdoblju pogodnosti pretežito uskraćene (u 11,1% slučajeva). Ovakav rezultat mogao bi se tumačiti time da su stručni radnici procijenili kako je 60 dana dovoljni protek vremena da osuđene osobe «poprave» svoj radni učinak te time opravdaju dobivanje pogodnosti.

Ispitanici koji su procijenjeni glede radnog učinka slično drugima (dakle, koji su u nekom „prosijeku“) u skoro 82% slučajeva pogodnosti su koristili djelomice, iako su imali priliku koristiti sve, dok su oni procijenjeni boljima od drugih iste koristili u maksimalnoj mjeri i time u skoro 51% slučajeva bili «nagrađeni».

5.2.5. „Škart“

Rezultati koji se odnose na količinu «škarta» koji je bio produkt rada zatvorenika, nakon 60 dana izdržavanja kazne razlikuju se u odnosu na prvi mjesec u kategoriji «lošiji od drugih». Naime, i u ovom slučaju može se uočiti da stručni radnici penalne ustanove ovim zatvorenicima pretežito uskraćuju pogodnosti što se može tumačiti na sličan način kao i u prethodnoj interpretaciji koja se odnosi na cjelokupni radni učinak. Procjena stručnih djelatnika i korištenje pogodnosti nakon 60 dana izdržavanja kazne za zatvorenike koji su «proizvodili škart» onoliko koliko i ostali ili su, pak, bili uspješniji od drugih (proizvodili su manje „škarta“) ista je kao i nakon prvog mjeseca (vidjeti tablicu iz prvog razdoblja). Naime, u prvom slučaju ove osuđene osobe djelomice koriste pogodnosti, iako su mogli koristiti sve (u skoro 73% slučajeva), dok ih oni «bolji» koriste u maksimalnoj mjeri (u nešto više od polovice slučajeva).

5.2.6. Odnos prema stroju, alatu, opremi...

Podaci koji se odnose na relacije između pogodnosti i odnosa prema stroju, alatu, opremi i sličnome na radnome mjestu osuđenika nakon 60 dana izdržane kazne mogu se protumačiti gotovo na identično kao i podaci koji se odnose na «škart». Logično je, dakle, da stručni radnici tijekom penološkog tretmana u ovom razdoblju zatvorenike koji su nemarniji od drugih, uz pretpostavku da su se u ovom vremenskom razdoblju mogli naučiti upotrebljavati potrebne strojeve i alate, ne «nagrađuju» pogodnostima. U skladu s tim one zatvorenike koji su procijenjeni boljima od drugih u skoro 56% slučajeva maksimalno «nagrađuju» dok oni, rekli bismo, „prosječni“ pogodnosti djelomice koriste u 72,7% slučajeva.

5.2.7. Odnos prema ostalim zatvorenicima na radnom mjestu

Rezultati koji se odnose relacije između pogodnosti i odnosa prema ostalim zatvorenicima također slijede već utvrđenu pravilnost i u drugom promatranom vremenskom razdoblju (nakon 60 dana izdržavanja kazne zatvora). Tako stručnjaci penalne institucije tendiraju uskraćivanju pogodnosti onim zatvorenicima koji su lošiji od drugih u potonjem tretmanskome segmentu. Može se pretpostaviti da se u ovom razdoblju već mogu detektirati osobe koje su sklone sukobljavanju sa ostalim osuđenima. Što se tiče zatvorenika koji se nakon 60 dana penološkog tretmana prema ostalima na radnom mjestu ponašaju slično drugima (ne „iskaču“ od prosjeka), u skoro 82% slučajeva bilježi se djelomično korištenje pogodnosti iako bi ih mogli koristiti i u većoj mjeri. Ispitanici koji su procijenjeni «boljima od drugih», pogodnosti koriste u skoro 51% slučajeva.

5.2.8. Odnos prema nadređenoj osobi u procesu rada

Interesantni su rezultati koji se odnose na relacije između „dobivanja“ pogodnosti i odnosa prema nadređenoj osobi u procesu rada u drugom promatranom razdoblju (nakon isteka 60 dana). Prije svega, njihova raščlamba ukazuje na gotovo identičnu procjenu stručnih radnika Kaznionice nakon proteka 30 dana i nakon proteka dva mjeseca izdržavanja kazne. Naime, očito se radi o određenoj „osjetljivosti“ stručnjaka prema uspostavljanju i održavanju njihova autoriteta, a uočljiva je određena dosljednost zatvorenika u načinu ophođenja prema nadređenima. Dakle, i u

Tablica 11: Pogodnosti

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	nije uopće	42	23,3	23,3	23,3
	djelomično, uskraćeno	53	29,4	29,4	52,8
	u najvećoj mjeri	74	41,1	41,1	93,9
	djelomično, nije uskraćeno	11	6,1	6,1	100,0
	Total	180	100,0	100,0	

Tablica 12: Relacije između pogodnosti i glavnog izvora prihoda na slobodi

			GLAVNI IZVOR PRIHODA				Total
			stalno zaposlen	povremeno zaposlen	radi na crno	prima pomoć	
POGODNOSTI - 90 DANA	nije uopće	Count	1	8	16	17	42
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	2,4%	19,0%	38,1%	40,5%	100,0%
		% within GLAVNI IZVOR PRIHODA	2,0%	27,6%	26,7%	40,5%	23,3%
		% of Total	,6%	4,4%	8,9%	9,4%	23,3%
	djelomično, uskraćeno	Count	11	7	22	13	53
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	20,8%	13,2%	41,5%	24,5%	100,0%
		% within GLAVNI IZVOR PRIHODA	22,4%	24,1%	36,7%	31,0%	29,4%
		% of Total	6,1%	3,9%	12,2%	7,2%	29,4%
	u najvećoj mjeri	Count	33	9	21	11	74
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	44,6%	12,2%	28,4%	14,9%	100,0%
		% within GLAVNI IZVOR PRIHODA	67,3%	31,0%	35,0%	26,2%	41,1%
		% of Total	18,3%	5,0%	11,7%	6,1%	41,1%
	djelomično, nije uskraćeno	Count	4	5	1	1	11
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	36,4%	45,5%	9,1%	9,1%	100,0%
		% within GLAVNI IZVOR PRIHODA	8,2%	17,2%	1,7%	2,4%	6,1%
		% of Total	2,2%	2,8%	,6%	,6%	6,1%
	Total	Count	49	29	60	42	180
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	27,2%	16,1%	33,3%	23,3%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	38,360(a)	9	,000

ovom razdoblju izdržavanja zatvorske kazne onim zatvorenicima koji su u ophođenju „lošiji“ od drugih, pogodnosti se pretežito uskraćuju (u nešto više od 13% slučajeva); onima koji su «kao i drugi», dakle prosječni, u skoro 82% slučajeva pogodnosti

Tablica 13: Relacije između pogodnosti i rada na radnom mjestu

			RAD NA RADNOM MJESTU - 90 DANA			Total
			ne	da, djelomice	da, stalno	
POGODNOSTI - 90 DANA	nije uopće	Count	9	5	28	42
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	21,4%	11,9%	66,7%	100,0%
		% within RAD NA RADNOM MJESTU - 90 DANA	64,3%	62,5%	17,7%	23,3%
		% of Total	5,0%	2,8%	15,6%	23,3%
	djelomično, uskraćeno	Count	4	1	48	53
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	7,5%	1,9%	90,6%	100,0%
		% within RAD NA RADNOM MJESTU - 90 DANA	28,6%	12,5%	30,4%	29,4%
		% of Total	2,2%	,6%	26,7%	29,4%
	U najvećoj mjeri	Count	1	2	71	74
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	1,4%	2,7%	95,9%	100,0%
		% within RAD NA RADNOM MJESTU - 90 DANA	7,1%	25,0%	44,9%	41,1%
		% of Total	,6%	1,1%	39,4%	41,1%
	djelomično, nije uskraćeno	Count	0	0	11	11
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	,0%	,0%	100,0%	100,0%
		% within RAD NA RADNOM MJESTU - 90 DANA	,0%	,0%	7,0%	6,1%
		% of Total	,0%	,0%	6,1%	6,1%
	Total	Total	14	8	158	180
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	7,8%	4,4%	87,8%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	24,814(a)	6	,000

se dodjeljuju djelomice (iako bi ih mogli koristiti i u većem obujmu), a „boljima“ od drugih ispitanika one se dodjeljuju u skoro 57% slučajeva.

5.3. Nakon isteka 90 dana

Analiza rezultata prikazanih u tablici 11. ukazuje da je u ovoj vremenskoj točki distribucija pogodnosti gotovo uravnotežena.

5.3.1. Glavni izvor prihoda na slobodi

Iz podataka prikazanih u gore navedenoj tablici može se iščitati da su stručni radnici penalne institucije osuđene osobe koje su na slobodi bile stalno zaposlene procjenjivali relativno najpovoljnije. Ovi su zatvorenici/ce pogodnosti koristili u relativno najvećoj mjeri (u skoro 45% slučajeva). Ovakva je procjena, prema našem mišljenju, primjerena jer se vjerojatno radi o ispitanicima izgrađenih radnih navika što se reflektira i u odnosu prema radu u Kaznionici.

Zatvorenici koji su na slobodi bili povremeno zaposleni u skladu s istim procijenjeni su na način da su pogodnosti koristili djelomice makar su mogli

Tablica 14: *Relacije između pogodnosti i položaja u procesu rada*

			POLOŽAJ U PROCESU RADA - 90 DANA				Total
			nije radio	pomoćni radnik	neposredni radnik	režijski radnik	
POGODNOSTI - 90 DANA	nije uopće	Count	9	30	2	1	42
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	21,4%	71,4%	4,8%	2,4%	100,0%
		% within POLOŽAJ U PROCESU RADA - 90 DANA	64,3%	36,6%	4,3%	2,8%	23,6%
		% of Total	5,1%	16,9%	1,1%	,6%	23,6%
	djelomično, uskraćeno	Count	4	17	16	16	53
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	7,5%	32,1%	30,2%	30,2%	100,0%
		% within POLOŽAJ U PROCESU RADA - 90 DANA	28,6%	20,7%	34,8%	44,4%	29,8%
		% of Total	2,2%	9,6%	9,0%	9,0%	29,8%
	U najvećoj mjeri	Count	1	30	25	16	72
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	1,4%	41,7%	34,7%	22,2%	100,0%
		% within POLOŽAJ U PROCESU RADA - 90 DANA	7,1%	36,6%	54,3%	44,4%	40,4%
		% of Total	,6%	16,9%	14,0%	9,0%	40,4%
	djelomično, nije uskraćeno	Count	0	5	3	3	11
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	,0%	45,5%	27,3%	27,3%	100,0%
		% within POLOŽAJ U PROCESU RADA - 90 DANA	,0%	6,1%	6,5%	8,3%	6,2%
		% of Total	,0%	2,8%	1,7%	1,7%	6,2%
	Total	Count	14	82	46	36	178
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	7,9%	46,1%	25,8%	20,2%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	42,396(a)	9	,000

i više (u 45,5% slučajeva). Susljedno, zatvorenici koji su na slobodi radili «na crno» procijenjeni su na način da su im pogodnosti djelomično uskraćene (u skoro 42% slučajeva). I na kraju, onim zatvorenici-ma koji su na slobodi primali pomoć, pogodnosti su pretežito, nakon tri mjeseca izdržavanja zatvorske kazne, bile uskraćene. Ovakvi rezultati navode na zaključak da su procjene stručnih radnika u segmen-

tu penološkog tretmana koji se tiče rada zatvorenika u relativno velikoj mjeri utemeljene.

5.3.2. Rad na radnome mjestu

Interesantni su, ali i logični rezultati iz tablice 13. koji upućuju na činjenicu da stručni radnici penalne institucije nakon tri mjeseca izdržavanja kazne više uopće ne toleriraju loš odnos zatvorenika prema radu. Naime, zatvorenici koji ne rade, kao i onima koji samo djelomice rade, pogodnosti se pretežito uskraćuju (prvima u skoro 22% slučajeva, a drugoj kategoriji u skoro 12% slučajeva). Suprotno, onima koji stalno rade, pogod-

Tablica 15: *Relacije između pogodnosti i radnog učinka*

			RADNI UČINAK - 90 DANA				Total
			nije radio	lošiji od drugih	kao i drugi	bolji od drugih	
POGODNOSTI - 90 DANA	nije uopće	Count	9	2	28	3	42
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	21,4%	4,8%	66,7%	7,1%	100,0%
		% within RADNI UČINAK - 90 DANA	64,3%	28,6%	31,5%	4,3%	23,3%
		% of Total	5,0%	1,1%	15,6%	1,7%	23,3%
	djelomično, uskraćeno	Count	4	1	26	22	53
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	7,5%	1,9%	49,1%	41,5%	100,0%
		% within RADNI UČINAK - 90 DANA	28,6%	14,3%	29,2%	31,4%	29,4%
		% of Total	2,2%	,6%	14,4%	12,2%	29,4%
	u najvećoj mjeri	Count	1	3	30	40	74
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	1,4%	4,1%	40,5%	54,1%	100,0%
		% within RADNI UČINAK - 90 DANA	7,1%	42,9%	33,7%	57,1%	41,1%
		% of Total	,6%	1,7%	16,7%	22,2%	41,1%
	djelomično, nije uskraćeno	Count	0	1	5	5	11
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	,0%	9,1%	45,5%	45,5%	100,0%
		% within RADNI UČINAK - 90 DANA	,0%	14,3%	5,6%	7,1%	6,1%
		% of Total	,0%	,6%	2,8%	2,8%	6,1%
	Total	Count	14	7	89	70	180
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	7,8%	3,9%	49,4%	38,9%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	35,469(a)	9	,000

nosti su u čak 95,9% slučajeva bile dodjeljivane. Ovakvi rezultati svjedoče da je radni proces prilično cijjenjeni dio svekolikog penološkog tretmana.

5.3.3. Položaj u procesu rada

Rezultati koji se odnose na vrednovanje položaja zatvorenika u procesu rada od strane stručnih radnika Kaznionice, a kroz «nagrađivanje» putem dodjela pogodnosti (tablica 14.) svjedoče o već spomenutom vrednovanju pozicije u radnom procesu. Naime, neposredni radnici, nakon tri mjeseca izdržavanja kazne zatvora, koriste pogodnosti u

relativno najvećoj mogućoj mjeri, dok su režijskim radnicima one djelomice uskraćene. Najmanje se «cijene» pomoćni radnici kojima se pogodnosti uskraćuju u čak 71,4% slučajeva. Vjerojatno se radi o tome da na poziciju u radnom procesu u Kaznionici, osim kvalifikacije osuđenika, utječu i njihove radne navike odnosno cjelokupni odnos prema radu.

5.3.4. Radni učinak

Podaci u tablici 15. upućuju na to da su stručni radnici penalne institucije nakon 90 dana izdržavanja kazne zatvora doista „postrojili“ kriterije, kada je u pitanju dodjela pogodnosti. Tome u prilog govori i činjenica da se jedino onim zatvorenicima koji imaju radni učinak bolji od drugih, pogodnosti dodjeljuju u relativno najvećoj mogućoj mjeri (iako se i

Tablica 16: *Relacije između pogodnosti i „škarta“*

			ŠKART - 90 DANA				Total
			nije radio	više od drugih	kao i drugi	manje od drugih	
POGODNOSTI - 90 DANA	nije uopće	Count	9	1	29	3	42
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	21,4%	2,4%	69,0%	7,1%	100,0%
		% within ŠKART - 90 DANA	64,3%	20,0%	31,5%	4,3%	23,3%
		% of Total	5,0%	,6%	16,1%	1,7%	23,3%
	djelomično, uskraćeno	Count	4	2	26	21	53
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	7,5%	3,8%	49,1%	39,6%	100,0%
		% within ŠKART - 90 DANA	28,6%	40,0%	28,3%	30,4%	29,4%
		% of Total	2,2%	1,1%	14,4%	11,7%	29,4%
	u najvećoj mjeri	Count	1	2	29	42	74
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	1,4%	2,7%	39,2%	56,8%	100,0%
		% within ŠKART - 90 DANA	7,1%	40,0%	31,5%	60,9%	41,1%
		% of Total	,6%	1,1%	16,1%	23,3%	41,1%
	djelomično, nije uskraćeno	Count	0	0	8	3	11
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	,0%	,0%	72,7%	27,3%	100,0%
		% within ŠKART - 90 DANA	,0%	,0%	8,7%	4,3%	6,1%
		% of Total	,0%	,0%	4,4%	1,7%	6,1%
	Total	Count	14	5	92	69	180
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	7,8%	2,8%	51,1%	38,3%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	38,707(a)	9	,000

u ovom slučaju kao i u slučaju onih koji su „lošiji od drugih“ radi o relativno malim frekvencijama). Na ovakav zaključak upućuje i činjenica da se pogodnosti uskraćuju čak i onim zatvoreniciima koji su glede radnog učinka „negdje u prosijeku“ (u skoro 68 % slučajeva).

5.3.5. „Škart“**5.3.6. Odnos prema stroju, alatu, opremi...**

Rezultati prezentirani u tablicama 16. i 17. idu u prilog tezi da najsavjesniji zatvorenici/ce pri obav-

ljanju radnih zadataka, dakle oni „bolji od drugih“, (što se očituje u tome da ne proizvode «škarta» i da su pažljivi prema strojevima, alatu i opremi), bivaju za takav odnos i «nagrađivani» odnosno koriste pogodnosti u relativno najvećoj mogućoj mjeri (u skoro 57% odnosno u skoro 60% slučajeva). Nije čudno da stručni radnici Kaznionice ovako reagiraju, jer se činjenje „škarta“ i odnos prema strojevima, alatu i opremi lako uočavaju, a govore i o tome kako se ispitanici uopće odnose prema radu.

Kada je u pitanju „škarta“, oni ispitanici koji ga proizvode „u prosječnoj mjeri“ (kao i drugi), pogodnosti koriste djelomice, iako im nisu uskraćene (u 72,7% slučajeva). Slično je i s ispitanicima kada je u pitanju odnos prema stroju, alatu i opremi koji pogodnosti koriste djelomice, makar bi mogli i u većoj mjeri (u 63,6% slučajeva). Što se tiče ispitan-

Tablica 17: Relacije između pogodnosti i odnosa prema stroju, alatu, opremi

			ODNOS PREMA STROJU, ALATU - 90 DANA				Total
			nije radio	lošiji od drugih	kao i drugih	bolji od drugih	
POGODNOSTI - 90 DANA	nije uopće	Count	9	1	26	6	42
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	21,4%	2,4%	61,9%	14,3%	100,0%
		% within ODNOS PREMA STROJU, ALATU - 90 DANA	60,0%	25,0%	30,2%	8,0%	23,3%
		% of Total	5,0%	,6%	14,4%	3,3%	23,3%
	djelomično, uskraćeno	Count	4	2	26	21	53
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	7,5%	3,8%	49,1%	39,6%	100,0%
		% within ODNOS PREMA STROJU, ALATU - 90 DANA	26,7%	50,0%	30,2%	28,0%	29,4%
		% of Total	2,2%	1,1%	14,4%	11,7%	29,4%
	u najvećoj mjeri	Count	2	1	27	44	74
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	2,7%	1,4%	36,5%	59,5%	100,0%
		% within ODNOS PREMA STROJU, ALATU - 90 DANA	13,3%	25,0%	31,4%	58,7%	41,1%
		% of Total	1,1%	,6%	15,0%	24,4%	41,1%
	djelomično, nije uskraćeno	Count	0	0	7	4	11
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	,0%	,0%	63,6%	36,4%	100,0%
		% within ODNOS PREMA STROJU, ALATU - 90 DANA	,0%	,0%	8,1%	5,3%	6,1%
		% of Total	,0%	,0%	3,9%	2,2%	6,1%
	Total	Count	15	4	86	75	180
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	8,3%	2,2%	47,8%	41,7%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	31,123(a)	9	,000

ika koji su „lošiji“ od drugih u svim kategorijama ove varijable, uočavaju se relativno male frekvencije raspoređene ravnomjerno.

5.3.7. Odnos prema ostalim zatvorenima na radnom mjestu

Stručnjaci penalne institucije, vidljivo je iz gore navedenih rezultata (tablica 18.), valoriziraju korektan odnos zatvorenika prema kolegama na radu

te onim ispitanicima koji doista njeguju dobre međuljudske odnose („bolji su od drugih“) dodjeljuju pogodnosti u relativno najvećoj mogućoj mjeri (u skoro 64% slučajeva). Oni ispitanici koji u ovom segmentu rada „ne odskaču“ od drugih, pogodnosti pretežito koriste djelomice, mada bi mogli i u većoj mjeri (63,6%). Što se tiče problematičnijih osuđenika, „lošijih od drugih“, uočavaju se relativno male frekvencije, raspoređene ravnomjerno.

5.3.8. Odnos prema nadređenoj osobi u procesu rada

I nakon 90 dana izdržavanja zatvorske kazne (tablica 19.), djelatnici Kaznionice pokazuju određenu

Tablica 18: *Relacije između pogodnosti i odnosa prema ostalim zatvorenicima na radnom mjestu*

			ODNOS PREMA ZATVORENICIMA - 90 DANA				Total
			nije radio	lošiji od drugih	kao i drugih	bolji od drugih	
POGODNOSTI - 90 DANA	nije uopće	Count	9	2	27	4	42
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	21,4%	4,8%	64,3%	9,5%	100,0%
		% within ODNOS PREMA ZATVORENICIMA - 90 DANA	60,0%	40,0%	27,0%	6,7%	23,3%
		% of Total	5,0%	1,1%	15,0%	2,2%	23,3%
	djelomično, uskraćeno	Count	4	2	32	15	53
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	7,5%	3,8%	60,4%	28,3%	100,0%
		% within ODNOS PREMA ZATVORENICIMA - 90 DANA	26,7%	40,0%	32,0%	25,0%	29,4%
		% of Total	2,2%	1,1%	17,8%	8,3%	29,4%
	u najvećoj mjeri	Count	2	0	34	38	74
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	2,7%	,0%	45,9%	51,4%	100,0%
		% within ODNOS PREMA ZATVORENICIMA - 90 DANA	13,3%	,0%	34,0%	63,3%	41,1%
		% of Total	1,1%	,0%	18,9%	21,1%	41,1%
	djelomično, nije uskraćeno	Count	0	1	7	3	11
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	,0%	9,1%	63,6%	27,3%	100,0%
		% of Total	,0%	,6%	3,9%	1,7%	6,1%
	Total	Count	15	5	100	60	180
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	8,3%	2,8%	55,6%	33,3%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	33,864(a)	9	,000

razinu „osjetljivosti“ kada je u pitanju odnos prema nadređenoj osobi u procesu rada (to se uočava i u prethodnim vremenskim razdobljima). Jedino zatvorenci koji se naročito dobro odnose prema nadređenim osobama («bolji od drugih») koriste pogodnosti i to u relativno najvećoj mogućoj mjeri (64,6%). Dapače, nakon tri mjeseca zatvorske kazne, stručni radnici pri procjeni zatvorenika imaju još oštrije kriterije te, rekli bismo, prosječnim zatvorenicima («kao i drugi») pogodnosti uskraćuju u skoro 67% slučajeva. Ovakav način odnosno pristup ovoj problematici je,

mišljenja smo, sa tretmanskog stajališta ipak pomalo upitan. Postavlja se pitanje da li su one osuđene osobe koje su u ovom segmentu radnog procesa procijenjene kao naročito uspješne, doista i takve ili se, pak, samo uspješnije prilagođavaju odnosno takvima prikazuju. Što se tiče ispitanika procijenjenih „lošijima od drugih“, radi se o relativno malim frekvencijama, raspoređenim ravnomjerno.

6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Početak institucionalnoga penološkog tretmana, odnosno dolazak na izdržavanje kazne zatvora predstavlja naročito stresni doživljaj za svaku osuđenu osobu i bremenit je problemima prilagođavanja. Primjerice, dosadašnja strana i hrvatska istraživanja

Tablica 19: *Relacije između pogodnosti i odnosa prema nadređenoj osobi u procesu rada*

			ODNOS PREMA NADREĐENIMA - 90 DANA				Total
			nije radio	lošiji od drugih	kao i drugih	bolji od drugih	
POGODNOSTI - 90 DANA	nije uopće	Count	9	1	28	4	42
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	21,4%	2,4%	66,7%	9,5%	100,0%
		% within ODNOS PREMA NADREĐENIMA - 90 DANA	64,3%	25,0%	28,9%	6,2%	23,3%
		% of Total	5,0%	,6%	15,6%	2,2%	23,3%
	djelomično, uskraćeno	Count	4	1	33	15	53
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	7,5%	1,9%	62,3%	28,3%	100,0%
		% within ODNOS PREMA NADREĐENIMA - 90 DANA	28,6%	25,0%	34,0%	23,1%	29,4%
		% of Total	2,2%	,6%	18,3%	8,3%	29,4%
	u najvećoj mjeri	Count	1	1	30	42	74
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	1,4%	1,4%	40,5%	56,8%	100,0%
		% within ODNOS PREMA NADREĐENIMA - 90 DANA	7,1%	25,0%	30,9%	64,6%	41,1%
		% of Total	,6%	,6%	16,7%	23,3%	41,1%
	djelomično, nije uskraćeno	Count	0	1	6	4	11
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	,0%	9,1%	54,5%	36,4%	100,0%
		% within ODNOS PREMA NADREĐENIMA - 90 DANA	,0%	25,0%	6,2%	6,2%	6,1%
		% of Total	,0%	,6%	3,3%	2,2%	6,1%
	Total	Count	14	4	97	65	180
		% within POGODNOSTI - 90 DANA	7,8%	2,2%	53,9%	36,1%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	39,732(a)	9	,000

potvrđuju kako se osuđenici koji su i prije dolaska na izdržavanje zatvorske kazne imali problema u socijalizaciji teško mogu priviknuti na red i stegu, kao i na minimalne zahtjeve koji se pred njih postavljaju da bi ustanova uopće mogla funkcionirati, a još teže podnose zadano strukturiranje vremena. Rezultati ovoga rada govore u prilog točnosti ovih tvrdnji, pa i u dijelu penološkog tretmana koji se odnosi na

rad zatvorenika odnosno na izgrađivanje njihovih radnih navika i radno osposobljavanje s ciljem adekvatnog funkcioniranja na slobodi te, u krajnjoj liniji, njihova socijalnog uključivanja (inkluzije).

Općenito govoreći, proces zatvorenikova mijenjanja i prilagodbe društvu, ne može se „dogoditi“ samo kao posljedica činjenice da je kroz određeno vrijeme zatvoren. Dapače, osoblje penalne institucije bi u svakom trenutku trebalo biti svjesno da pozitivno ponašanje zatvorenika unutar Kaznionice, odnosno primjereni tijekom samog izdržavanja kazne, ne mora značiti i „viši stupanj“ njihove penološke rehabilitacije.

Ipak, nedvojbeno je da za vrijeme trajanja zatvorske kazne osuđene osobe treba podvrgnuti određenim programima koji će im pomoći pri brzjoj i učinkovitijoj prilagodbi užoj i široj socijalnoj sredini i načinu života u skladu s društvenim normama. Pri tome je osposobljavanje za rad, koje predstavlja svojevrsni „klasični“ dio penološkog tretmana, od izuzetnog značaja.

Rezultati ovog istraživanja nedvojbeno upućuju da je značajnost radnog osposobljavanja zatvoreničke populacije, nažalost, determinirana i objektivnim mogućnostima penalnih institucija. O tome svjedoče i već uvedeno spomenute novije studije koje ukazuju da su počinitelji kaznenih djela na izvršavanju zatvorske kazne u suštini zainteresirani za uključivanje u radni proces (primjerice, muški zatvorenici u Kaznionici u Lepoglavi iskazuju veći interes za radom, no što im to penalna institucija može ponuditi; istina, evidentna je i razlika u stavovima glede korisnosti radnih iskustava stečenih u zatvoru za daljnji život između muškaraca i žena, jer više od ¾ žena misli da im radno iskustvo iz zatvora može koristiti u životu, dok tako otprilike misli 2/3 muškaraca koji su sudjelovali u radnom procesu) (opširnije u Šućur i Žakman-Ban, 2005). Uglavnom, znatno je više osuđeničke populacije zainteresirane za uključivanje u rad, no što to penalni sustav može osigurati. Naravno, zbog aktualnih poteškoća koje «pogađaju» penalne institucije općenito, a u Hrvatskoj su neke, između navedenih, i relativno noviji fenomen (prenapučenost penalnih ustanova, financijske poteškoće, pogrešni način «štednje» koji se odražava u nezapošljavanju stručnog kadra i slično), ograničen je i spektar ponuđenih radnih mjesta odnosno sadržaja.

Autore rada začuđuje činjenica da u nas, u posljednje vrijeme, ima relativno malo istraživačkih i stručnih radova koji se bave područjem rada osuđenih osoba. Ovo tim više što se u literaturi upozorava i na praktičnu vrijednost proučavanja radnih navika kao prediktora delinkventnog ponašanja (tako Ajduković, 1987.; Rački, 1995, i drugi). Naime, kažnjenci se i prema zakonskim odredbama o izvršavanju kazne zatvora razvrstavaju u kaznionice i zatvore s obzirom na njihova kriminološka i druga obilježja i posebne potrebe programa izvršavanja kazne zatvora (izrečene sigurnosne mjere, strukovno osposobljavanje i izobrazba, opće zdravstveno stanje i liječenje, duljina kazne i drugo) radi provedbe pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora i sprječavanja međusobnoga lošeg utjecaja. Pri tome se radi o programu izvršavanja kazne zatvora koji se definira kao «skup pedagoških,

radnih, zaokupljenosnih, zdravstvenih, psiholoških i sigurnosnih radnji i mjera kojima se planira izvršavanje kazne zatvora primjereno osobinama i potrebama kažnjnika te vrsti i mogućnostima kaznionice, odnosno zatvora» (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, Narodne novine, br. 21/74, 39/74, 55/88, 19/90, 66/93, 73/00, 128/99; 59/00, 59/01, Jazbec, 1999. i dr.). Ne zaboravimo i činjenicu da zatvorenici imaju specifična prava koja su, kako naglašava Šeparović (2003.), podrobno uređena u međunarodnom i nacionalnom pravu, a između kojih su, izrijekom navedeni rad i izobrazba.

Same programe tretmana mogli bismo podijeliti na: radne i edukativne programe (kojima je cilj stjecanje radnih navika i određenog stupnja obrazovanja), programe za ovisnike, programe modifikacije ponašanja (koji se uglavnom temelje na bihevioralnoj psihologiji, a nastoje «ugasiti» nepoželjna, te izazvati i održati poželjna, prosocijalna ponašanja), programe individualne terapije (sa psihijatrijskim i psihoterapijskim pristupom), radove na slučajevima (gdje voditelj, u načelu, radi s pojedincima i uči ih da se oslanjaju na vlastite kapacitete; češće se koriste nakon izlaska iz zatvora), terapije miljeom (koje uključuju stvaranje prosocijalne atmosfere unutar institucije koja pogoduje tretmanu), grupne terapije (gdje voditelj tretmana ima svoju grupu, te vodi skupne sastanke; primjerice, skupina alkoholičara, ovisnika o psihotropnim tvarima, i sl.) (opširnije u Conklin, 2001). Citirajmo pri tome Budanovca (1989) koji navodi sljedeće metode: metode općega tretmana, obvezne i dostupne svim kažnjenicima (rad, sustav stimulacije, obrazovanje, aktivnosti slobodnog vremena, šport i rekreacija, učestvovanje kažnjnika u procesu penološke rehabilitacije, kontaktiranje s vanjskim svijetom, individualni razgovor, grupni rad) i specijalne metode (individualni psihoterapeutski rad te oblici grupnoga rada).

U penološkoj je praksi rad osuđenih osoba odnosno njihovo osposobljavanje za rad, između ostalih, jedna od temeljnih pretpostavki njihova uključivanja u život na slobodi.

Rezultati ovoga rada izrijekom potvrđuju, poglavito kada se tiču nekih određenih varijabli, da je u pravu autorica Bosanac (1983., str.150) kada kazuje: „u čitavoj je znanstvenoj i izvanznanstvenoj publicistici novijeg vremena prisutno shvaćanje o čvrstoj povezanosti rada i obrazovanja, i dalje od toga, obrazovanja i cjelokupnog progressa«. Također, podaci iz istraživanja posredno upućuju i na činjenicu da odnosi između samih zatvorenika odnosno zatvorenika i stručnog osoblja penalne institucije imaju upliva na psi-

hosocijalnu klimu u kaznionici (vidjeti opširnije u Mejovšek i sur., 2007.).

Unatoč relativnoj neujednačenosti stajališta s obzirom na svrhu i ciljeve penološkog tretmana različitih autora, pa i doktrina, postoji ipak opća suglasnost da kazna ne bi trebala biti štetna, odnosno izvršavanje kazne zatvora barem ne bi smjelo učvrstiti emocionalne poteškoće, antisocijalno proklamirane stavove i agresivno ponašanje ili spriječiti razvoj vještina nužnih za samostalni život izvan institucije.

Kako je već naglašeno, cjelokupni penalni sustav, poglavito u nas, ipak se temelji na ideji penološke rehabilitacije i socijalne inkluzije (uključivanja). Pri tome se priklanjamo tvrdnjama da je naročito važno voditi računa i o činjenici da je svaki počinitelj kaznenog djela individua za sebe, te se glede stupnja penološke rehabilitacije odnosno socijalne integracije ne mogu za sve prijestupnike postavljati isti ciljevi. Naravno, ovo je prihvatljivo i kada je u pitanju dio penološkog tretmana koji se tiče rada osuđenih osoba na izdržavanju zatvorske kazne.

Slijedom navedenog valja težiti što potpunijoj individualizaciji, a za njeno stvarno provođenje najvažnije je obogaćivanje tretmana sa što većim brojem sveobuhvatnih i različitih programa, pa tako i radnih, koji će odgovarati značajkama osuđenih osoba. Uostalom, za to se i zalaže hrvatski zakonodavac.

Uz to, naglasimo da je temelj učinkovitog provođenja penološkog tretmana i njegovo neprestano znanstveno praćenje što je, između ostaloga, i bila svrha ovoga rada. Pretpostavka učinkovitosti jest i osiguravanje ostalih uvjeta za njegovo provođenje: manje skupine zatvorenika, dovoljno prostora, što stručniji kadrovi, dovoljno materijalnih sredstava, što šira lepezu mogućnosti za različite radne aktivnosti i drugo. Može se reći da su uvjeti u zatvorima i kaznionicama i dalje relativno neadekvatni. U Hrvatskoj se radi o nedostatku i/ili neadekvatnosti tretmanskih programa kao i prostora za njihovo provođenje, o nedovoljnom broju stručnog kadra, a u novije vrijeme i o doista ozbiljnom problemu prenapučenosti svih penalnih institucija što bi trebalo riješiti u što skorije vrijeme.

LITERATURA

- Ajduković, M. (1987.): Faktorska struktura radnih vrijednosti maloljetnika različitog delinkventnog statusa, *Primijenjena psihologija*, vol.8,br.3-4, str.205-214.
- Boothby, J.L., Durham, T.W. (1999): Screening for depression in prisoners using the Beck Depression Inventory, *Criminal Justice and Behaviour*, 26, 107-125.
- Buško, V., Kulenović, A (1995): Doživljaj zatvorske kazne u funkciji obilježja i procesa suočavanja sa stresom, *Hrvatski časopis za kriminologiju i penologiju*, 9, 1-2, 19 -31.
- Bonta, J., Gendreau, P. (1990): Reexamining the cruel and unusual punishment of prison life, *Law and Human Behaviour*, 14, 374-37
- Bosanac, G. (1983.): Edukacijski izazov-ogledi o teorijskim problemima odgoja i obrazovanja, *Školske novine*, Zagreb.
- Brannon, J. M., Brannon, M. E., Craig, J., Martray, C.(1988): Emotional stress: Investigating the restrictiveness residential security and the pains of juvenile incarceration. *Journal of offender Counseling*, 8, 57-63.
- Budanovac, M. (1989.): Metode rada sa osuđenima kao instrument principa individualizacije kazne u suvremenoj penološkoj praksi. *Penološke teme*, 4, 1-2., str.9-20
- Clemmer, D. (1970): *Zatvorizacija* (u: Johnson, N., L. Savitz, M.E. Wolfgang (1970): *The Sociology of Punishment and Correction*. John Wiley and Sons. Inc. Rinehart and Winston. Third edition.
- Cvitanović, L. (1999): Svrha kažnjavanja u suvremenom kaznenom pravu, *Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu u MUP RH, Policijska akademija*, Zagreb.
- Conklin, John, E. (2001.): *Criminology*, Needham Heights, Allyn & Bacon
- Dilulio, Jr. J. M. (1991) *Understanding Prison: The New Old Penology: Law and Social Inquiry*.
- Grozđanić, V., Bremer-Karlavariš, U., Pinoza-Kukurin, Z. (2001): Kazna zatvora za žene, resocijalizacija ili desocijalizacija. U: V. Grozđanić i A. Šelih (ur.), *Žene i kazna zatvora* (str.85-109), Rijeka, Pravni fakultet sveučilišta u Rijeci.
- Hagemann, O. (2003) „Restorative Justice in Prison?“, u: Walgrave, L. (ur.) *Respositioning Restorative Justice*. Devon: Willan Publisher: 221-236.
- Jazbec, V. (1999.): Prikaz Zakona o izvršavanju kazne zatvora, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 6, 2, 607-615.
- Klaić, B. (1962): *Rječnik stranih riječi*, Zora, Zagreb.
- Knežević, M. 2008: *Penologija u socijalnom radu (i socijalni rad u penologiji)*, recenzirani udžbenik u tisku, Zagreb.
- Kazneni zakon RH*, Informator, Zagreb, studeni 1997.
- Lemonne, A. (2003) *Alternative conflict resolution and restorative justice: a discussion*, u: Walgrave, L.(ur.) *Respositioning Restorative Justice*. Devon: Willan Publisher: str. 43-63.
- Martin, D.M., P.Y. Sussman, 2003.: *Počinio sam novinarstvo: Zatvorski zapisi crvenog prasca*, Biblioteka Profil proza, Zagreb.
- Mejovšek, M. (1992): Povezanost kognitivnih i konativnih karakteristika osuđenih osoba i adaptacije na penološki tretman, *Penološke teme*, 7, 71-75.
- Mejovšek, M. (1989): Evaluacija institucionalnog penološkog tretmana. *Penološke teme*, 2, 3-4, 181-191.
- Mejovšek, M. (1989): Relacije kognitivnih sposobnosti i agresivnosti osuđenih osoba, *Primijenjena psihologija*, 10, 111-115.
- Mejovšek, M., Lebedina-Manzoni, M., Lotar, M., Šarić, J. (2007): Percepcija psihosocijalne klime i osobine ličnosti zatvorenika, *Kriminologija i socijalna integracija*, 15, 1, 1-13.
- Milutinović, M. (1981.): *Penologija, nauka o izvršenju krivičnih sankcija i resocijalizaciji osuđenika* (drugo dopunjeno izdanje), «Savremena administracija», Beograd.
- Milutinović, M. (1988): *Penologija, Savremena administracija*, Beograd.
- Mikšaj-Todorović, Lj., Budanovac, A., Brgles Ž. (1998): Rehabilitacijski programi u institucijama u hrvatskoj penološkoj teoriji i praksi. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 1/34, 83-92.
- Mikšaj-Todorović, Lj., Leko, M. (1995): Strukturiranje vremena osuđenih osoba u relaciji s općom procjenom njihova ponašanja u kaznionici, *Kriminologija i socijalna integracija*, 3., 151-164.

- Mladenović-Kupčević, R. (1981): Osnovi penologije, II. dopunjeno izdanje, „Svjetlost“, Sarajevo.
- Petrovec, D. (2001). Izvršenje kazne zatvora u Igu, jedinom ženskom zatvoru u Republici Sloveniji. U: Grozdanić i A. Šelih (ur.): Žene i kazna zatvora (str. 121-130), Rijeka, Pravni fakultet Rijeka
- Rački, G. (1995.): Salijentnost uloge rada u osuđenih osoba, magistarski rad, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Rowe, D. C. (1996.): An Adaptive Strategy Theory of Crime and Delinquency, V: J. D. Hawkins, Delinquency and Crime: Current Theories, Cambridge University Press, Cambridge: 268-314.
- Stiles L. B., Xiaoru, L., Kaplan, B. H. (2000): Relative deprivation and deviant adaptation: Mediating effects of negative self-feelings, Journal of research in crime and delinquency, 37, 1, 64-90.
- Seyle, H. (1976): Stress of life. The stress concept today Kutash and others. Handbook of stress and activ-ity, San Francisco: Jossey -Bass.
- Sykes, G. M. (1958): The society of captives, Princeton university press, Princeton.
- Šeparović, Z.(2003): Kazneno izvršno pravo i uvod u penologiju, Pravni fakultet u Zagrebu, Poslijediplomski studij iz kaznenopravnih znanosti, Zagreb.
- Šućur, Z., Žakman Ban, V. (1999): Zaštitini nadzor uz uvjetnu osudu i rad za opće dobro na slobodi - zakonske i provedbene implikacije, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 6, 2, 635-668.
- Šućur, Z., Žakman Ban, V.(2005): Značajke života i tretmana žena u zatvoru, Društvena istraživanja, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 14, 6, 1055-1078
- Ustav RH (N.N. broj 41/01-proč. tekst i 55-01- ispr.)
- Videc, Z. (2005): Program rada s ovisnicima o drogama u Kaznionici u Lepoglavi, Kriminologija i socijalna integracija, 13, 2, 115-123.
- Zakon o izvršavanju kazne zatvora, Narodne novine, broj: 21/74, 39/74, 55/88, 19/90, 66/93, 73/00, 128/99., 59/00., 59/01.
- Zamble, E., Porporino, F. (1988): Coping, behaviour and adaptation in prison inmates, Springer-Verlag, New York.
- Žakman-Ban, V. (1996): Hrvatski penalni sustav - postignuća, dileme i primjedbe, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, 3, 2, 805 -82
- Žakman-Ban, V. (1996): Upliv socijalno gospodarskog statusa osuđenika i vrste kaznenog djela u prilagodbi institucionalnom penološkom tretmanu, Disertacija. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- www.vecernjilist.hr/2003/08/03
- www.slobodnadalmacija.hr/2002/06/11
- www.vecernjilist.hr/2003/08/04

THE WORK OF PRISONERS IN THE PHASE OF ADAPTATION TO PRISON CONDITIONS

Slobodan Uzelac
Government of the Republic of Croatia
Vladimira Žakman- Ban
Department of Criminology
Faculty of Education and Rehabilitation Sciences
University of Zagreb
Ranka Farkaš
County Jail in Požega

SUMMARY:

Adaptation to prison life is a necessary precondition for and the first phase of successful penal treatment. In the context, the following elements are significant: at which position the prisoner works, which scope of activities a particular position belongs to, the prisoner's position in the work process, performance, „wasted material“, the prisoners handling of machines, tools, equipment etc., the prisoner's relationship with other prisoners at the work place and the prisoner's relationship with his/her superior in the work process

The authors hypothesized that successful adaptation to work in the Prison would be one of the key elements of successful overall adaptation to prison conditions.

This three-month research included 293 male and female prisoners in the Prison of Požega from 17 to 74 years of age, who started their sentence from February 2003 to April 2005. This research also included 48 juvenile offenders.

The success of the adaptation was assessed by prison staff using official documentation at the three points: after 30 days of imprisonment, after 60 days of imprisonment and after 90 days of imprisonment.

The ration between the overall adaptation to prison conditions and adaptation to work was analyzed using the chi-square test with 95% confidence interval. The results show that the importance of prisoner's work within a penal institution for a successful treatment, is also determined with objective possibilities of such an institution, even though it is a well known fact that working while serving a prison sentence is one of the key elements for a successful rehabilitation and resocialization.

Key words: work, prisoners, adaptation